

Dokuz Eylül University Publishing

Türkiye’de İttihatçılık Hareketi ve Bunun Millî Mücadeleye Yansımaları

The Unionist Movement in Turkey and its Reflections on the National Struggle

Nurettin KUTLUYUVA*

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Nurettin KUTLUYUVA

Orcid : 0009-0000-5862-915X
e-posta : nkutluyuva@gmail.com

* Em. Tümgeneral, Doktora Öğrencisi,
Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk
İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Başvuru tarihi/Submitted date:
20.02.2025

Revizyon talebi/Revision requested:
27.02.2025

Son revizyon/Last revision received:
08.03.2025

Kabul edildiği tarihi/Accepted date:
17.03.2025

Atıf/Citation:
Kutluyuva, Nurettin. "Türkiye’de
İttihatçılık ve Bunun Millî Mücadeleye
Yansımaları." *Journal of History and
Strategy* 1 (Mart 2025): 5-35.

Öz

Bu çalışma; Osmanlı Devleti’nin çöküş döneminden tam bağımsız ve millî egemenlik felsefesiyle kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti’ne giden yolun Millî Mücadele sürecinde, Türk tarihine damgasını vuran İttihatçılık hareketini incelemek ve Millî Mücadele sürecine olan katkısını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

19. yüzyılda oluşan ortamda, Osmanlı Devleti’nin eski gücünü yeniden kazanmasına yönelik başlatılan ıslahat uygulamalarını müteakip monarşi yönetiminden meşruti yönetime geçişin ilk adımını gerçekleştiren Yeni Osmanlıların ardılı Jön Türk hareketi, 1889’da İttihad-ı Osmanlı Cemiyeti’nin kurulmasıyla İttihatçılık hareketi olarak devam etmiştir. I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti’nin yenilgisiyle başlayan Mütareke döneminde Millî Mücadele sürecine geçilmiş ve Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde devam eden Türk Devrimi’ne dönüşmüştür.

İttihatçılar; Millî Mücadele dönemi öncesi, işgallere karşı seferber olan halkın örgütlenmesini sağlayarak Anadolu’da millî direniş hareketinin ilk tohumlarını atmışlardır. Milliyetçi ve memleketçi bakış açısı ile Millî Mücadele safhasında da yeraltı faaliyetleri ile bu mücadelenin gelişimine katkı sağlamışlardır. Bununla birlikte "Millî İktisat" politikaları ile devletin üniter bir yapıya yönelişini temin ederek Cumhuriyet’in alt yapısını oluşturmuşlardır.

1889’da İttihad-ı Osmanlı Cemiyeti’nin kurulmasından, 1926 İzmir Suikastına kadar olan dönemi kapsayan bu çalışmada, Türkiye’de İttihatçılık hareketi ve bunun Millî Mücadele’ye

yansımaları konusu; Giriş, İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkası, Meşrutiyet Döneminde İttihatçılar (1908-1918), Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar (1918-1922), Mustafa Kemal Paşa ve İttihatçılık, Cumhuriyet Döneminde İttihatçılar (1922-1926) ve Sonuç başlıkları altında kronolojik olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İttihatçılık, İttihat ve Terakki, Jön Türkler, Jön Türk Devrimi, Meşrutiyet, Millî Mücadele, Türk Devrimi.*

Abstract

This study aims to examine the Unionist movement, which left its mark on Turkish history during the national struggle process leading to the new Republic of Turkey, which was established with the philosophy of national sovereignty and full independence from the collapse of the Ottoman Empire, and to reveal its contribution to the national struggle process.

In the environment that emerged in the 19th century, following the reform practices initiated to regain the former power of the Ottoman Empire, the Young Turk movement, which was the successor of the New Ottomans and took the first step in the transition from monarchy to constitutional government, continued as the Unionist movement with the establishment of the Ottoman Union Society in 1889. The Armistice period, which began with the defeat of the Ottoman Empire at the end of World War I, began the National Struggle and turned into the Turkish Revolution, which continued under the leadership of Mustafa Kemal Pasha.

The Unionists; before the National Struggle, organized the people who were mobilized against the occupations and sowed the first seeds of the national resistance movement in Anatolia. With their nationalist and patriotic perspective, they contributed to the development of this struggle with their underground activities during the National Struggle. In addition, they established the infrastructure of the Republic by ensuring the state’s orientation towards a unitary structure with their “National Economy” policies.

In this study, which covers the period from the establishment of the Ottoman Union in 1889 to the Izmir assassination in 1926, the Unionist movement in Turkey and its reflections on the National Struggle are examined chronologically under the titles of Entrance, the Union and Progress Society/ Party, Unionists in the Constitutional Era (1908-1918), Unionists in the National Struggle (1918-1922), Mustafa Kemal Pasha and Unionism, Unionists in the Republican Era (1922-1926) and Conclusion.

Keywords: *Unionism, Committee of Union and Progress, Young Turks, Young Turk Revolution, Constitutionalism, National Struggle, Turkish Revolution.*

Giriş

Türk Devrimi'ne götüren Millî Mücadele dönemini kavramak için 1908 Devrimi'nden başlamak gerekir.¹ 1908 Devriminin mimarları İttihatçılardır. Birçok kaynakta İttihatçılar “Jön Türkler”² olarak ifade edilmiş, yaptıkları devrim ise “Jön Türk Devrimi” şeklinde kavramlaştırılmıştır.

19. yüzyılda oluşan ortamda, Osmanlı Devleti'nin eski gücünü yeniden kazanmasına ilişkin merkezi bürokrasi ile ülke yönetimini çağa uygun hale getirmeye yönelik II. Mahmut döneminde başlatılan ıslahat uygulamaları, Yeni/Genç Osmanlı³ hareketini; müteakiben II. Abdülhamit'in istibdat dönemi ise Jön Türk hareketini ortaya çıkarmıştır.⁴

İttihatçılık; Yeni Osmanlıların öncü olduğu Kanuni Esasi ile 1876'da yürürlüğe giren ve 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı Rus Harbi) ile II. Abdülhamit tarafından askıya alınan anayasal düzene⁵ 1908'de tekrar geçilmesini sağlayarak Jön Türk Devrimi'ni gerçekleştiren ve geçirdikleri evrim süreci ile birlikte on yıl boyunca örgütlü olarak Osmanlı siyasi hayatına damgasını vuran, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)'nin ideolojisidir.⁶ İttihatçılık, milliyetçi ve memleketçi bir siyasi hareket olduğu kadar bir çağın ve bürokratik gücün toplumsal kaynağını oluşturan ihtilalci bir kuşağın⁷ adı olarak da kabul edilir. Tarık Zafer Tunaya'ya göre, İttihat ve Terakki hem bir çağı hem de bir kuşağı kapsar.⁸ İttihatçılıkta belli bir toplumsal katmanın iktidarı yerine asker-sivil

1 Halil İnalçık, *Millî Mücadele Tarihi (1908-1923)*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2022), 7.

2 19. yüzyıl Avrupası, daha yaşlı muhafazakâr egemen sınıflara karşı kendilerini “genç” sıfatıyla tanımlayan bir dizi siyasi hareketin doğuşuna tanıklık etmiştir. 1867 tarihinde Nord gazetesinde çıkan yalan bir haber üzerine Mustafa Fazıl Paşa düzeltme amaçlı bir mektup göndermiştir. Mustafa Fazıl Paşa bu mektupta Türkiye'de kendini destekler mahiyetteki insanlara Genç İtalya, Genç Fransa ve Genç Almanya'dan esinlenerek “Genç Türkiye” (Jeune Turquie) tabirini kullanmıştır. Ali Suavi ve Namık Kemal “Jeune Turquie” tabirini benimsediler ve bu tabire karşılık olarak “Yeni Osmanlılar” tabirinde karar kıldılar (Bkz. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kırathı, (Ankara: TTK Yayınları, 1993),153). Jön Türk tabiri Avrupa'da Fransızların koymuş olduğu “Joune Turcs” adıyla anılmıştır. Avrupa'da hem I. Meşrutiyet için çalışan başta Namık Kemal ve Ziya Paşaların kuşağına, hem de II. Meşrutiyet için çalışan başta Prens Sabahattin, Mizancı Murat ve Ahmet Rıza Bey'in kuşakları için Jön Türk terimi kullanılmaktadır. Türkçe literatürde ise, I. Meşrutiyet için çalışanlara Yeni Osmanlılar (Genç Osmanlılar), 1899 tarihinden itibaren siyaset sahnesinde yerini almaya başlayan II. Abdülhamit ve siyasetine karşı gelişen harekete de Jön Türk terimi kullanılmıştır (Bkz. Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, (İstanbul: Gerçek Yayınları, 1980), 15; Hıfzı Topuz, *100 Soruda Basın Tarihi*, (İstanbul: Gerçek Yayınları, 1973), 36-37; Oğuz Kaan, “Türk Siyasi Tarihi'nde Jön Türk Kongreleri,” *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi* 3,4 (2019): 1-19.

3 Genç Osmanlı hareketi ve fikirleri için: Bkz. Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought, A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*, (Princeton: N.J. Princeton University Press, 1962).

4 Eric Jan Zürcher, *Millî Mücadele'de İttihatçılık*, çev. Nüzhet Salihoglu, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1987), 12.

5 Hakan Uzun, “Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi,” *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi* 6,2 (2005): 145-162.

6 İttihat ve Terakki'nin ideolojisi: Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, cilt 3 (İttihat ve Terakki), (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989): 303.

7 A.Vedat Koçal, “II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Otoriter Yönetim Geleneğinin Sosyo-Ekonomik Kökleri: İttihatçılığın Sosyo-Ekonomik Temelleri Üstüne Bir Çözümleme Denemesi,” *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi* 6,2 (2013): 244-258.

8 Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, cilt 3 (İttihat ve Terakki), 326.

bürokrasinin iktidarı söz konusudur.⁹ İttihatçılık, İttihatçı liderlerin kimliklerine paralel düşünce ve yaklaşımları ile dönemsel değişim göstermiştir.¹⁰

31 Mart Vakası esnasında Harbiye’de öğrenci olan Ahmet Bedevi Kuran; Osmanlı Devleti’nde çağdaş ihtiyaçlara göre değişiklik yapmak isteyen ihtilalci kimliği ile anılan Jön Türkleri, müspet fikirli inkılapçı cemiyet üyeleri olarak tanımlanmaktadır.¹¹

İTC, siyasi tarih içinde olduğu kadar toplumsal hayatta da var olmuş ve toplumsal hayatın her alanına nüfuz etmeyi başarmış bir oluşumdur.¹² Bununla birlikte; homojen olmayıp farklı din, ırk, farklı dünya görüşlerine mensup, değişik geçmişleri, bağlantıları ve liderleri olan birbirine muhalif çeşitli grup ve fraksiyonlardan oluşan¹³ İttihatçılar, kendi söylemleri ve çıkardıkları gazetelerin yayın politikasına göre, Zürcher’in de Osmanlı-Müslüman kimliğine dayalı “Osmanlı Milliyetçisi”¹⁴ olarak değerlendirdiği “İttihad-ı Anasır” yani bütün Osmanlı uluslarının birliği esasına dayanan Osmanlılık¹⁵ politikası izlemişlerdir. Öte yandan son derece sınırlı sayıda aydın tarafından ortaya atılan ve daha çok Balkanlardaki gelişmeler ve Rusya’nın Panslavizm akımına cevap şeklinde ortaya çıkan Türkçülük akımı, bu dönemde siyasi doktrin hâline gelememiş, kültürel amaç taşıyan görüş olarak kalmıştır.¹⁶

Başlangıçta tarihsel devrimci ruh olarak betimlenebilecek İttihatçılık, Batılılaşmayı esas almıştır.¹⁷ Tarihçi Handan Nezir Akmeşe’ye göre İttihat ve Terakki’nin bu ruhu, bilim kültürü felsefesi ve güçlü bir Türk milliyetçiliği duygusundan kaynaklanmaktaydı.¹⁸ İttihatçılar, Batı’nın başarısının sırrının bilim olduğuna, bilimsel açıdan güçlü olduğunda devletin güçlü olacağına inanmışlardır.¹⁹

Niyazi Berkes ise “İttihat ve Terakki’nin siyasî ideolojisi hiçbir zaman kesin bir devrimci ve ulusçu biçim alamadığını; İmparatorluktaki halkların temsilcisi olmak isteyen bir parti olarak “yamalı bir ideoloji” ile yetinmek zorunda kaldığını”²⁰ vurgulamaktadır. Bu çerçevede İTC, Osmanlı Devleti’nin çöküşünü durduracak devrimci ve milliyetçi köklü değişiklikler yerine devletin bünyesindeki milletleri ortak bir yaşam ideolojisi altında toplamak ve bir arada tutmak için, Osmanlılık ve İslamcılık fikirleri üzerinden siyaset yürütmüştür.²¹

9 Tefik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 132-140.

10 Süleyman Tekir, *İttihatçılık Doğuş*, (İstanbul, Kronik Kitap, 2023), 230.

11 Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000), 13.

12 Abdulhakim Bingöl, “İttihat ve Terakki Cemiyeti, Faaliyetleri Üzerine Türkiye’de Yazılmış Tezler Bibliyografyası,” *Tarih ve Tarihçi* 3,1 (Haziran 2024): 1-12.

13 Zürcher, *Millî Mücadele’de*, 126.

14 Zürcher, 50.

15 M.Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1989), 631-632.

16 Necla Günay, “İttihatçıların Türkleştirme Siyasetiyle İlgili İddialar ve Tarih Yazımındaki Çelişkiler,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 30, 88 (Mart 2014): 115-158.

17 Münir R. Aktolga, *İttihatçılık Nedir?*, (Ankara: Alter Yayınları, 2024).

18 Handan Nezir Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey*, (Londra: IB Tauris, 2005), 34.

19 Renee Worringer, “‘Avrupa’nın Hasta Adamı’ mı, yoksa ‘Yakın Doğunun Japonyası’ mı?: Hamidiye ve Jön Türk Dönemlerinde Osmanlı Modernitesinin İnşası,” *Uluslararası Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 36, 2 (Mayıs 2004): 207-230.

20 Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 393-400.

21 Günay, “İttihatçıların Türkleştirme,” 115-158.

1. İttihat ve Terakki Cemiyet/Fırkası

Osmanlı Devleti'nin monarşi yönetiminden meşruti yönetime geçişin ilk adımını gerçekleştiren Yeni Osmanlıların ardılı Jön Türkler dönemi, 21 Mayıs 1889'da²² İttihad-ı Osmanlı Cemiyeti'nin²³ kurulmasıyla başlamıştır. 1908'de Jön Türk Devrimi'ni gerçekleştiren İttihatçılar, 1913'te bir darbeyle iktidara el koymuş ve I. Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sona ermesine kadar kurumsal varlığını devam ettirerek iktidarda kalmışlardır.²⁴ Kuvayı Milliye²⁵ ve devamında Müdafaa-i Hukuk döneminde önemli katkıları olan İttihatçılar, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde de varlıklarını devam ettirmişlerdir.

İttihatçılığın ilk ve fikri adımı 1889 yılında Mekteb-i Tıbbiye'de birkaç öğrenci tarafından atılmıştır.²⁶ Daha sonra, tıbbiye dışındaki diğer yüksekokullarda da hızla yayılmaya başlamıştır. İbrahim Temo, İshak Sukuti, Abdullah Cevdet ve Mehmed Reşid gibi liderlerin etrafında İttihad-ı Osmanî²⁷ adıyla gelişen fikri atılım kısa sürede Avrupa'ya taşınmıştır. Başlangıçta ihtilalci düşüncelerden uzak olan yapı daha çok gazete ve dergi çıkartmaya yönelmiştir.

1895 yılına gelindiğinde Meşveret gazetesinin çıkmasıyla beraber İttihad-ı Osmanî'nin adı Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur.²⁸ İttihat ve Terakki (İT) ile ilgili ilk kaynak, cemiyet tarafından 1895 yılında yayımlanan nizamname ve tüzüktür.²⁹ Özellikle Paris'teki faaliyetleri ile özgürlükçü bir nitelikte Meşveret gazetesini çıkarması, hürriyetçi ve pozitivist görüşlerinin Cemiyet içine yayılması dolayısıyla Ahmet Rıza Bey bu fikri gelişimin baş mimarlarındanıdır.³⁰

1902 yılına kadar sessizliğini koruyan cemiyet, 4 Şubat tarihinde Birinci Kongresi'ni gerçekleştirdi.³¹ Kongrede, cemiyete askeri kuvvetlerin de katılımını sağlanmasına ilişkin karar alınarak devrime giden yolda, askeri müdahale ve şiddet politikası uygulamasının önü açılmış oldu. Böylece cemiyetteki asker sayısı artmaya başladı.³²

22 Erol Şadi Erdinç, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Yargılamaları, cilt 1, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2018), X.

23 Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve İttihat Terakki 1908 İhtilali'nin Hazırlık Dönemi*, çev. Hacasan Yüncü, (İstanbul: Kayhan Yayınları, 2009), 27; Hanioglu, *Bir Siyasal*, 173.

24 Feroz Ahmad, *Jön Türkler Osmanlı İmparatorluğu'nu Kurtarma Mücadelesi 1914-1918*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2020), 3,4.

25 Kuvayı Milliye: Silahlı direnişi ifade eden "Kuvayı Milliye;" Yunan işgali ile birlikte Batı Anadolu'da başlamış; 16 Mayıs 1920'de çıkan kararla düzenli orduya bağlanmıştır. (Bkz. Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyet Tarihi I*, (İzmir: DEÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, 1998), 131,254,321).

26 Lewis, *Modern Türkiye'nin*, 194.

27 İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Anıları*, (İstanbul: Alfa Basım Yayınları, 2013), 27; Hanioglu, *Bir Siyasal*, 174.

28 Ahmed Rıza, *Anılar*, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 2001), 17; Ferdan Ergut, *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 262-263.

29 Akşin, *100 Soruda*, 57-62

30 Akşin, 26-29.

31 Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, çev. Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu, (İstanbul: Bilgi Yayınları, 1974), 216; Akşin, 39-42.

32 Mehmet Kürşad Yavan, "İttihatçılar ve İzmir Suikastı," *Türk Dünyası Araştırmaları*, 118, 232 (Ocak-Şubat 2018): 97-116; Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2011), 24.

Bu arada Balkanlarda Sırp ve Bulgar çetelerinin faaliyetleri ile Rumeli’nin Avrupa müdahalesine açık bir duruma gelmesi üzerine, bürokrat ve askerler tarafından Selanik’te Eylül 1906’da Osmanlı Hürriyet Cemiyeti teşkil edildi.³³ Cemiyetin yurt çıkarlarına hizmet etmek, onları korumak için gerekirse adam öldürmeğe hazır bulunan fedaî şubeleri dikkat çekici idi.³⁴

Başlangıçta iki merkezli yapının Paris ayağını Dr. Ahmet Rıza³⁵, Dr. Nazım³⁶, Dr. Bahaeddin Şakir³⁷ gibi önde gelen isimler oluştururken, Selanik ayağını ise Talat Bey³⁸, Enver Paşa³⁹, Cemal Paşa⁴⁰ ve Ömer Naci⁴¹ gibi isimler oluşturmuştur. Bu iki merkez Ekim 1907’de İT çatısı altında birleşmiş⁴² ve Kanun-i Esasi’nin tekrar yürürlüğe girmesi için birlikte hareket etmişlerdir. Bu tarihten itibaren İT, 1908 yılına kadar özellikle ordu içerisinde örgütlenmiştir.

Haziran 1908’de Rus Çarı ve İngiltere Kralı’nın Reval’de Makedonya Sorunu üzerine yaptıkları görüşmelerde, Makedonya’nın yabancı denetiminde kalması kararlaştırılmıştı. Bunun üzerine İTC harekete geçme kararı aldı.⁴³ Balkanlardaki bu son gelişme ile birlikte II. Abdülhamit’in İTC’ye tacizlerinin artması nedeniyle, Resneli Niyazi, 3 Temmuz 1908’de 200 adamıyla silahlı olarak dağa çıkarak Temmuz isyanını başlattı.⁴⁴ İsyân, 23 Temmuz’da sonuçlandı ve II. Meşrutiyet ilan edildi.⁴⁵ İTC, 33 yıl sonra tekrar yapılan meclis seçimleri ile meclisin büyük çoğunluğunu oluşturarak ihtilalci düşüncenin ilk başarısını elde etmiş oluyordu.⁴⁶

2. Meşrutiyet Döneminde İttihatçılar (1908-1918)

Osmanlı tarihinin en kritik ve en önemli dönemlerinden biri, 1908-1918 İTC dönemidir. Batı emperyalizminin doruğa ulaştığı, 1789 Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçilik fikirlerinin Osmanlı coğrafyasında filizlenmesinin en yoğun olduğu bu dönemde; Balkanlar ve Ortadoğu’daki sosyal ve siyasi gelişmelerle birlikte yeni devletlerin ortaya çıkması, Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşları neticesinde oluşan çöküntü ve Osmanlı Devleti’nin dağılışı; hepsi İTC’nin siyasal olarak etkin olduğu bu dönemde meydana gelmiştir.⁴⁷

33 Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin kurulması ve kurucuları için: Bkz. Akşin, *100 Soruda*, 57.

34 Akşin, *100 Soruda*, 61-62.

35 Tekir, *İttihatçılık Doğuş*, 21; Süleyman Tekir, *İttihatçılık İktidar*, (İstanbul, Kronik Kitap, 2024), 385.

36 Tekir, *İttihatçılık Doğuş*, 53; *İttihatçılık İktidar*, 119.

37 Tekir, *İttihatçılık Doğuş*, 81; *İttihatçılık İktidar*, 241.

38 Tekir, *İttihatçılık Doğuş*, 111; *İttihatçılık İktidar*, 17.

39 Tekir, *İttihatçılık Doğuş*, 133; *İttihatçılık İktidar*, 175.

40 Tekir, *İttihatçılık Doğuş*, 159; *İttihatçılık İktidar*, 275.

41 Tekir, *İttihatçılık Doğuş*, 197; *İttihatçılık İktidar*, 321.

42 Tekir, *İttihatçılık Doğuş*, 16,61; (İttihat ve Terakki’nin kuruluşu ve teşkilatlanması: Bkz. Ali Birinci, *Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 45-53; Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023), 301.

43 Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), 135.

44 Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999), 20.

45 Orhan Örs, “Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 51 (Bahar 2013): 679-716.

46 Yavan, “İttihatçılar ve İzmir,” 97-116.

47 Kemal Karpat, *Studies on Ottoman Social and Political History*, (Boston: Brill, 2002), 556.

Öte yandan Jön Türk Devrimi ile gerçekleşen II. Meşrutiyet dönemini, Tarık Zafer Tunaya “*Türkiye’nin demokratik gelişmelerinde ileri ve yürekli atılımlarla dolu*” olduğunu vurgularken, bu dönemi, “*Cumhuriyetimizin siyaset laboratuvarı*” olarak tanımlamaktadır.⁴⁸ Sina Akşin ise “*1908’in Türk Tarihini ‘su kesimi çizgisi’*” olduğunu “*bundan sonra Türkiye’de suların bambaşka bir yönde akmağa başladığını*”⁴⁹ belirtmektedir.

Kemal Karpat da “*İttihat ve Terakki döneminin, orta sınıfa açısından bakıldığında, Saltanat’tan Cumhuriyet’e geçişi hazırlayan son derece önemli bir süreç*” olduğunu altını çizerken; 1908 Devrimi’nin mimarı olan İTC’nin; 1913’te siyasi partiye dönüşerek yurdun her tarafında şubeler açtığını, halkın siyasi hayata katılımı ile orta sınıfın sosyal, kültürel ve siyasal alana yerleşmesini sağladığını ve bilmeden de olsa Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişi hazırladığını ifade etmektedir.⁵⁰

II. Meşrutiyet’in getirdiği bu özgürlük ortamında, demokrasinin diğer bir koşulu olan ayrı düşünceleri savunan muhalefetin ortaya çıkması da mümkün olabilmıştır. Bu kapsamda kurulan siyasi partilerden biri de Ahrar Fırkası’dır.⁵¹

Oluşan bu muhalefetle, İTC’nin 1908 devrimine bir karşı devrim yapmak amacıyla, özellikle dinci kesimin ayaklanmasıyla 12 Nisan 1909’da Taşkışla işgal edilmiştir. Tarihte 31 Mart Vakası olarak geçen ve toplam on üç gün süren isyanın hazırlayıcısı ve uygulayıcısı İttihad-ı Muhammedi ile birlikte Ahrar Fırkası örgütleri olmuştur.⁵² İsyanın hükümet tarafından durdurulamaması ve II. Meşrutiyet’in tehlikeye girmesi sonucunda, Selanik’ten İstanbul’a gelen Hareket Ordusu ile 24 Nisan 1909’de isyan bastırılmıştır.⁵³ Bu olaydan itibaren Sina Akşin’in ifadesiyle, 23 Ocak 1913’e kadar İttihatçılar için “*Denetleme İktidarı dönemi*” başlamış oluyordu.⁵⁴

İTC, iktidar olduğu halde başlangıçta hükümetlerini⁵⁵ kendi içinden kuramamıştır. Talat Bey ve Cavit Bey gibi birkaç kişi nazır olabildilerse de 1913’e kadar istibdat yönetiminin vezirleri ile hükümet etmişlerdir.⁵⁶

1911’de Trablusgarp Savaşı’nın başlaması nedeniyle istifa eden İbrahim Hakkı Paşa yerine Sait Paşa sadarete getirilmiş ve geleceğin sadrazamı Talat Bey ile birlikte İT’nin önde gelen liderleri bu hükümette görev almıştır.⁵⁷ Bu arada meclisteki tüm

48 Akşin, *100 Soruda*, 312.

49 Akşin, 312.

50 Kemal Karpat. *Türk Demokrasisi Tarihi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 45-48.

51 14 Eylül 1908’de Osmanlı siyasi hayatına giren Ahrar Fırkası, Jön Türklerin liberal kanadı temsil edenler tarafından kurulmuştur. (Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, cilt 1 (II. Meşrutiyet Dönemi), (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988), 142-154.)

52 Doğan Avcıoğlu, *31 Mart’ta Yabancı Parmağı*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013), 93; Çavdar, *İttihat ve Terakki*, 42-53; Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin*, 143; Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, cilt 1, 142-155.

53 Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2015), 217.

54 Sina Akşin, *Türkiye’nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, cilt 1, (İstanbul: Yenigün Yayınları, 1997), 79.

55 Bu hükümetler: Kamil Paşa, Hüseyin Hilmi paşa, Tevfik Paşa, İbrahim Hakkı Paşa, Sait Paşa hükümetleridir. (Bkz. Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, cilt 3, 35.)

56 Akşin, *100 Soruda*, 164.

57 Çavdar, *İttihat ve Terakki*, 64.

muhafiflerin birleşmesiyle 21 Kasım 1911’de Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulmuştur.⁵⁸ Bu partinin kurulmasından yirmi gün sonra Paris Büyükelçiliği’ne atanan İstanbul mebusu ve eski Hariciye Nazırı Rıfat Paşa’nın yerini alacak mebusu belirlemek için yapılan seçimde bir oy farkla Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın adayının seçilmesi üzerine iktidarını sağlamlaştırmak için İTC harekete geçerek, bazı adamlarını kabineye sokmaya çalışmıştır.⁵⁹

İTC, hem muhalefetin baskısını en aza indirmek hem de Trablus’da, Yemen’de ciddileşen olaylara karşı köklü çözüm üretmek amacıyla, meclisin çoğunluğunu elde etmek için seçimlerin yenilenmesini sağlamıştır. Böylece İTC’nin baskıları nedeniyle kamuoyunda “*sopalı seçimler*” diye nitelenen 1912 seçimleri yapılmıştır. İTC’nin büyük bir çoğunluk elde ederek kazandığı seçimleri müteakip yeni Meclis, Nisan 1912’de açılmıştır.⁶⁰

1912 yılının mayıs ve haziran aylarında, İTC’yi iktidardan uzaklaştırmak amacıyla, muhalefetin desteğiyle ordu içindeki İttihatçılara karşı olan subaylar tarafından İstanbul’da kurulan Halaskaran-ı Zabitan Grubu’nun gizli tehdit ve baskıları ile Said Paşa 16 Temmuz 1912’de sadrazamlıktan istifa ettirilmiştir.⁶¹

İç ve dışta gelişen olaylar nedeniyle, İttihatçılar iktidara talip olmayınca, 21 Temmuz’da Gazi Ahmet Muhtar tarafından “Büyük Kabine” Hükümeti kurulmuştur.⁶² İTC’nin muhalefette kaldığı, Gazi Ahmet Muhtar’ın dört aylık yönetim sürecinde Balkan Savaşı⁶³ patlamış; Edirne’ye kadar bütün Rumeli ve Girit dâhil Ege Adaları kaybedilmiş; Trablusgarp elden çıkmış ve Meclis de feshedilmiştir.⁶⁴

Bu Hükümet’ten sonra 30 Ekim 1912’de Kamil Paşa Hükümeti kuruldu.⁶⁵ Gazi Ahmet Muhtar’ın yerine gelen İngiliz dostu Kamil Paşa, bütün muhalif unsurlarla donattığı kabinesinde, Meclis’siz bir ortamda, istediği gibi bir yönetim uyguladı. İTC’nin eski düşmanı Kamil Paşa sadrazam olarak yönetime geçince, hükümetin ilk işi İttihatçılar üzerinde baskıyı artırma oldu. Cavit Bey, Hüseyin Cahit Bey gibi bazı İttihatçılar yurt dışına kaçarken diğerleri ise “yer altına” girdiler.⁶⁶

Balkan Savaşı’nın durdurulmasına ilişkin Türkiye’nin barış önerisi ile taraflar arasında yapılacak anlaşmaya göre Edirne sınırlarımız dışında kalıyordu. Hükümet’in Edirne’den vazgeçerek büyük güçlere boyun eğeceği anlaşılınca, iktidarı ele geçirme planları yapmaya başlayan İttihatçılar, 23 Ocak 1913’te bir hükümet darbesiyle Kamil

58 Akşin, *100 Soruda*, 193.

59 Akşin, 194.

60 Çavdar, *İttihat ve Terakki*, 64-68; Akşin, *100 Soruda*, 196.

61 Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 134.

62 Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin*, 153.

63 30 Eylül’de Balkan Devletlerinde, bir gün sonra Osmanlı Devleti’nde seferberlik ilan edilmiş; 17 Ekim’de savaş başlamıştır. (Bkz. Akşin, *Türkiye’nin Yakın*, 87; Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 141-142.)

64 Çavdar, *İttihat ve Terakki*, 71; Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 142.

65 Çavdar, 70-71; Ahmad, 142.

66 Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin*, 159; Çavdar, 147.

Paşa'yı devirdiler ve yerine Mahmut Şevket Paşa Hükümeti'ni kurdular.⁶⁷ Tarihe, Babialı baskını⁶⁸ olarak geçen darbe ile İttihatçılar için denetleme iktidarı son buluyor ve 1 Kasım 1918 yılına kadar, yine Sina Akşin'in ifadesiyle “*Tam iktidar dönemi*” başlıyordu.⁶⁹

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla ülkede siyasal erkleri de ele geçirmeyi başaran İttihatçılar, 1913 yılından itibaren firkalaşarak 1913-1918 yılları arasında siyaset sahasında tek parti konumuna gelmiş ve kesin bir hâkimiyet tesis etmişlerdir.⁷⁰

İttihatçıların yanlış politikalarıyla Osmanlı Devleti, 29 Ekim 1914'te I. Dünya Savaşı'na girdi,⁷¹ savaş, Türk siyaset yapısında olduğu kadar askeri ve sosyo-ekonomik alanda önemli değişikliklerin meydana gelmesinde etkili oldu. Ordu, İttihatçılar tarafından reform edildi, çeşitli eğitim programları oluşturuldu. Zafer Toprak tarafından “*aynı zamanda üniter bir yapıya yönelişi simgelediği*” belirtilen 1914-1918 “Millî İktisat” döneminde⁷² ilk olarak kapitülasyonlar kaldırıldı,⁷³ Türk şirketleri kurularak milli sermaye ile milli ticaretin doğuşuna ortam hazırlandı⁷⁴ ve Mart 1917'de Osmanlı İtibarı Millî Bankası kuruldu.⁷⁵ Öte yandan, toplumun eğitim ve kültür düzeyini yükseltme, kadınları iş dünyasına kazandırma gayretleri gibi politikalarla, Cumhuriyet'in üzerine inşa edileceği altyapı oluşturuldu.⁷⁶

3. Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar (1918-1922)

İttihatçılar, I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında kan kaybetmeye başlamıştır. Savaş sonunda Osmanlı cephelerindeki yenilgiler neticesinde gelinen noktada, bir yanda saltanatını koruma derdinde olan Padişah yanlısı Mütarekeçiler (İtilafçılar), diğer yanda ise milliyetçi duygularla ülke için örgütlenmeye çalışan Mücadeleciler (İttihatçılar) olarak iki grup oluşmuştu.

Savaşa girişin ve yenilginin tek ve en büyük sorumlusu olarak iktidarda bulunan Talat Paşa Hükümeti görülmesi, İttihatçılar aleyhinde birtakım gelişmeleri beraberinde

67 Ahmet Mehmetefendioğlu, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Hükümetleri ve İttihat ve Terakki,” (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1996), 172-173; Taylan Sorgun, *İttihat ve Terakki Devlet Kavgası*, (İstanbul: Beyaz Balina Yayınları 2001), 341-347; Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 146.

68 Ziya Şakir, *İttihat ve Terakki-II Nasıl Yaşadı*, (İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2014), 783- 804; Lewis, *Modern Türkiye'nin*, 224; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin*, 159; Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 149; Çavdar, *İttihat ve Terakki*, 71.

69 Akşin, *Türkiye'nin Yakın*, 103; Akşin, *100 Soruda*, 253.

70 Bünyamin Kocaoğlu, “İttihat ve Terakki Fırkasının Dağılması” (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003), 42; Yavan, “İttihatçılar ve İzmir,” 97-116.

71 Akşin, *Türkiye'nin Yakın*, 111-112; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin*, 164.

72 Zafer Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat (1908-1918)*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019), 7,136.

73 Kapitülasyonların kaldırılması: 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, 9 Eylül 1914 günlü iradeyle Osmanlı topraklarında yaşayan yabancıların kapitülasyon diye adlandırıldığı tüm mali, iktisadi, adli ve idari ayrıcalıklarının bundan böyle kaldırıldığı ilan edildi. (Bkz. Toprak, *Türkiye'de Millî*, 147). Sina Akşin, “*Kapitülasyonların kaldırılmasının bir tam bağımsızlık ilanı mahiyetinde*” olduğunu vurgulamaktadır. (Bkz. Sina Akşin, *100 Soruda*, 312.)

74 Toprak, *Türkiye'de Millî*, 144,165; Erik Jan Zürcher, *Bir Ulusun İnşası*, çev. Lütfi Yalçın, (Ankara: Akılçelen Kitapları, 2015), 347.

75 Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 235; Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, 85.

76 Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 242; Yavan, “İttihatçılar ve İzmir,” 97-116.

getirdi. 3 Temmuz 1918’de V. Mehmet’in ölümü ve yerine VI. Mehmet (Vahideddin)’in 4 Temmuz 1918’de tahta geçmesinden itibaren Osmanlı siyasetinde dengeler değişmeye başladı. 7 Ekim 1918’de Talat Paşa’nın istifası üzerine 14 Ekim 1918’de Ahmet İzzet Paşa (Mütareke) Hükümeti⁷⁷ kuruldu. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti, ilk iş olarak 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’ni imzaladı.

Ülkenin geldiği bu noktada siyaset anlayışı değişmiş, İttihat ve Terakki Fırkası (İTF)’ndan ayrılımlar ve yeni birtakım siyasi fırkalar kurulmaya başlamıştır. Bu gelişmeler neticesinde fırka içi muhaliflerin de yönlendirmesiyle İTF’nin geleceği ile ilgili oluşan sorunlara ilişkin fırka 1-4 Kasım 1918 tarihlerinde dokuzuncu ve son kongresini⁷⁸ toplamıştır. Kongrede Talat Paşa başta olma üzere fırkanın mevcut idarecileri istifa etmiştir. Fırka İsmail Canbolat Bey liderliğinde, yeni programıyla Teceddüt Fırkası adı altında siyasi hayatına devam etme kararı almıştır. Teceddüt Fırkası, kısa hayatı süresince, aralarında Aydın Mebusu Yunus Nadi (Abalıoğlu), Edirne Mebusu Faik (Kaltakkıran), Galip Bahtiyar, Dr. Tevfik Rüştü (Aras) ve eski Dâhiliye Nazırı İsmail Canbolat’ın bulunduğu tanınmış İttihatçılar tarafından idare edilmiştir.⁷⁹ Fırkanın İTF’nin devamı olduğu gerekçesiyle 5 Mayıs 1919’da Damat Ferit Paşa tarafından kapatılması⁸⁰ ile İttihatçılık son bulmuyordu. İtilaf Devletlerinin Türkiye’yi ezmek amacıyla olduğu anlaşılınca, kurulmaya başlanan Müdafaa-i Hukuk örgütleri esas itibariyle İttihatçılardan oluşmuştur.⁸¹

Bu arada kongre devam ederken; ülkede kalma imkânı görmeyen,⁸² kendi üzerlerine gelineceğini ve hesaba çekileceklerini düşünen İTF liderlerinden Talat, Enver, Cemal Paşalar ile Azmi, Bedri, Doktor Nazım, Bahaeddin Şakir, Cemal Azmi Beyler 1/2 Kasım 1918 gecesini bir Alman denizaltısıyla yurdu terk etmişlerdir.⁸³ Yeni Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, firarilerin kısa süre içerisinde yargılanmaları için Almanya’dan iadelerini talep etmiştir.

Mondros Mütarekesi, İtilaf Devletlerinin Anadolu’yu işgaline zemin hazırlarken, Millî Mücadele’nin örgütlenme süreci Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin⁸⁴ kurulmasıyla başlamış oluyordu. Bu kapsamda ilk olarak 2 Aralık 1918’de Trakya Paşaeli ve daha sonra 4 Aralık 1918’de Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti

77 Ahmet İzzet Paşa (Mütareke) Hükümeti’nin kurulması ile Osmanlı tarihinin son safhası da başlamış oluyordu. Yaklaşık dört yıl sürecek “İstanbul Hükümetleri Dönemi” diye adlandırılan bu dönemde beş sadrazam tarafından on iki Hükümet kurulmuştur. (Bkz. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasi Partiler, cilt 2 (Mütareke Dönemi), (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1999), 35; Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918-1919), cilt 1, (Ankara: İş Bankası Yayınları, 1998, 19); Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, (İstanbul: Burçak Yayınları, 1968), 49.)

78 1908-1918 Döneminde İTC’nin 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1916, 1917, 1918 yıllarında olmak üzere toplam dokuz kongresi toplanmıştır. (Bkz. Tunaya, Türkiye’de Siyasi Partiler cilt 1, 28.)

79 Zürcher, *Millî Mücadele’de*, 136.

80 Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, cilt 1, (Ankara: Bilgi Yayınları, 1991), 92.

81 Akşin, *100 Soruda*, 311.

82 Celal Bayar, Ben De Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş, cilt 1, (İstanbul: Sabah Yayınları, 1997), 89.

83 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, (İstanbul: İmge Kitabevi, 2006), 456.

84 “Müdafaa-i Hukuk” dar anlamda, kurulan yerel cemiyetleri tanımlar. Geniş anlamda ise Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğini yaptığı hareketin tümüdür. (Bkz. Aybars, *Türkiye Cumhuriyet*, 101-102.)

kuruldu.⁸⁵ Bunların ardından Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde aynı nitelikte dernekler oluşmaya başladı.⁸⁶ Böylece partilerin kapanmasını müteakip Anadolu'da direniş hareketi örgütlenme çabaları, kısmen İttihatçı dernekler ağına ve kısmen ordu altyapısına dayanarak vücut buldu.⁸⁷ Cemal Kutay; “*Milli Mücadele 'yi başaran Müdafaa-i Hukuk 'un 197 şubesinin 164'ünün İttihatçı*” olduğunu belirterek İttihatçıların örgütleyici rolünü sayısal verilerle ifade etmektedir.⁸⁸

Dönemin siyasi havası sonucu, İttihatçı hükümet üyeleri, Meclis-i Mebusan'da yargılanmalarına dair alınan karar gereği, Meclis'in 5'inci Şubesi tarafından sorgulanmaya başlanmıştır.⁸⁹ 21 Aralık 1918'de Meclisin feshi üzerine sorgulama tamamlanamamıştır.⁹⁰ 30 Ocak 1919'da başlayan süreçte yirmi beş kişilik İttihatçı liderler grubu tutuklanmıştır.⁹¹ Damat Ferit sadrazam olduğunda, İtilaf Devletlerinin isteklerini tatmin ederek kendi konumunu güçlendirmek amacıyla, 8 Mart 1919'da yeni kurulan Divan-ı Harp ile İttihatçıların yeniden yargılanma sürecini başlatmıştır.⁹² Çoğunluğu hükümet üyeleri, bürokratlar, aydınlar olmak üzere üst düzey İttihatçılar ülkeyi savaşa sokma, tehcir vs. nedenlerden ötürü yargılanmış ve tutuklanmışlardır. İşgale karşı direniş örgütlenme potansiyeli olan İttihatçılar, Mayıs 1919'da da İngilizler tarafından Malta Adası'na sürülmüşlerdir.⁹³ Yurt dışındaki iade edilmeyen İTF liderleri için ise 5 Temmuz 1919'da giyaplarında idam cezası verilmiştir.⁹⁴

Ülkeyi terk eden İttihatçı liderler dışarıda farklı bir mücadeleye girmişlerdir.⁹⁵ İslam ve Türkleri bir araya toplamak ve bu şekilde hakkında hüküm verilecek olan Osmanlı Devleti'ni uygun şartlarda sulhe kavuşturmak amacıyla,⁹⁶ İslam ülkelerinde ihtilal eylemleri çıkararak Ankara'nın yükünü hafifletmek ve İngiliz ve Fransız cephelerini genişletmek amacıyla 1919'da İslam İhtilal Cemiyeti'ni⁹⁷ kurmuşlardır. Berlin'de kurulan ve programını Talat ve Enver Paşalar ile arkadaşlarının hazırladığı bu cemiyetin reisi Enver Paşa idi.⁹⁸ 1920 yılı itibarıyla pek çok yerde kurulmuş olan İslamcı devrimci komite merkezlerine eski İttihatçı liderler başkanlık ediyordu; Berlin'de Talat, Bakü'de Bahaeddin

85 Turan, *Türk Devrim*, 124.

86 Osman Demirbaş, “İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Millî Mücadele,” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999), 93; Turan, *Türk Devrim*, 123-133.

87 Zürcher, *Bir Ulusun*, 320.

88 Bülent Tanör, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*, (İstanbul: Yenigün Yayınları, 1998), 57.

89 Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler* cilt 3, 548.

90 Tunaya, 550.

91 Tunaya, 558.

92 Ersin Müezzinoğlu, “Bir İttihatçı Eğitimci Ahmet Şükrü Bey,” (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2012); Ersin Müezzinoğlu, “Savaş Kabinelerinin Sorgulanmalarına Göre Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına Girişi,” *History Studies*, 7,1 (Mart 2015): 121-138; Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler* cilt 3, 561.

93 Bilal N.Şimşir, *Malta Sürgünleri*, (İstanbul: Bilgi Yayınları, 2009), 423-513.

94 Hans-Lukas Kieser, *Talat Paşa: İttihatçılığın Beyni ve Soykırımın Mimarı*, çev. Ayten Alkan, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2021).

95 Emir Şekip Arslan, *Şehit Enver Paşa ve Arkadaşları*, çev. Aziz Akpınarlı, (Samsun: İl Matbaası, 1948); Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler* cilt 3, 566-590.

96 Galip Vardar, *İttihat ve Terakki İçinde Dönenler*, haz. Samih Nafiz Tansu, (İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2003), 549.

97 Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler* cilt 3, 575; Zürcher, *Millî Mücadele'de*, 230.

98 Tunaya, 583.

Şakir, Afganistan’da Cemal, Anadolu’da Küçük Talat (Muşkara) ile Nail ve Moskova’daki Merkez Komite’ye de Enver’le Nazım.⁹⁹

Bu arada Anadolu hareketine ve bu hareketin önderine sıcak bakan Talat ve Cemal Paşalar, Mustafa Kemal Paşa ile irtibat halindeydiler. Mustafa Kemal Paşa ise İttihatçı liderlerin yurt dışındaki siyasetlerine karşın daima temkinli ve akılcı hareket ederek onlara Ankara Hükûmeti adına yetki vermeden millî gaye doğrultusunda bir siyaset takip etti.¹⁰⁰

İTF’nin dağılmasına rağmen temsil ettiği milliyetçi ve memleketçi fikir yaşamaktaydı.¹⁰¹ Osmanlı Meclisi’nde hâlâ bu fikirlerin sahibi İttihatçı çoğunluğu mevcuttu. Bürokrasi başta olmak üzere polis ve ordu teşkilatı çoğunlukla İttihatçılardan oluşuyordu. Vilayetlerde de hâkim siyasi güç İttihatçıların elindeydi.¹⁰²

Anadolu hareketinin başladığı bu dönemde İttihatçılar, direniş hareketleri için hazırlıklarını, kamuoyu oluşturulması ve harekete geçirilmesine yönelik açık (aleni kol) siyasi faaliyetler ile gizli (gizli kol) yer altı çalışmaları şeklinde iki düzeyde yapmışlardır.¹⁰³ Açık siyasi faaliyetleri Teceddüt Fırkası¹⁰⁴ ve Milli Kongre Cemiyeti¹⁰⁵ ile yer altı çalışmalarını ise Karakol Cemiyeti¹⁰⁶ ile sürdürmüşlerdir.¹⁰⁷ İTF liderleri ülkeyi terk etmeden önce, bu yeraltı örgütünün de temellerini atmışlardır.¹⁰⁸

Teceddüt Fırkası; 5 Mayıs 1919’da Damat Ferit Hükümeti tarafından kapatıldığından, fazla bir varlık gösterememiş ve ömrü kısa olmuştur. İT’nin bir devamı olmaktan çok mütareke koşullarının yarattığı ortam içinden doğarak bir siyasi teşekkül haline gelmiş Teceddüt Fırkası’nın kurucularının büyük kısmı, 19 Mayıs 1919’da başlayan Millî Mücadele’ye Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri üzerinden bağlanmışlar ve özellikle İzmir gibi yerleşim birimlerinin işgaline karşı millî mukavemeti örgütleyecek çalışmalar içinde bulunmuşlardır.¹⁰⁹

Millî Kongre Cemiyeti; yurdun ve ulusun hak ve çıkarlarını savunmak amacıyla, İstanbul’da elli iki dernek ve siyasi partinin bir araya gelmesiyle 29 Kasım 1918’de Dr. Esat Paşa tarafından kurulmuştur.¹¹⁰ İttihatçılardan oluşan mücadele döneminin en uzun

99 Kieser, *Talat Paşa*, 360-361.

100 Hülya Baykal, “Millî Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa İle Cemal Paşa Arasındaki Yazışmaları,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 14 (Mart 1989): 439.

101 Selek, *Anadolu İhtilali*, 83.

102 Zürcher, *Millî Mücadele’de*, 136; Çelal Bayar, *Ben De*, 201.

103 Zürcher, 137.

104 Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, cilt 2, 92.

105 Tunaya, 150.

106 Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarında Kuruluşlar*, (Ankara: TTK Yayınları, 1988), 4,5.

107 Edip Semih Yalçın, Mustafa Kemal Paşa’nın İttihatçılığı, *Türkler* cilt 13, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 255.

108 Zürcher, *Millî Mücadele’de*, 150.

109 Bahar Arslan, “Mütareke Döneminde İttihatçılık: İzmir’de Teceddüt Fırkası (11 Kasım 1918-5 Mayıs 1919),” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 20, 40 (2020-Bahar): 351-375.

110 Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, cilt 2, 150, 151, 155,156.

ömürlü örgütlerden¹¹¹ biri olan Cemiyet, bu dönemin ilk kongre hareketi niteliğindedir.¹¹² Mütarekeyi müteakip İstanbul Hükümeti'nin kontrolü kaybettiği ortamda, Türk ulusu ve yurdunun hürriyeti ve bağımsızlığı için tüm ulusal güçleri bir araya getirmiş olan Cemiyet¹¹³, yapmış olduğu yayın ve muhtıralar aracılığıyla dünya kamuoyunda Türkler aleyhine yapılan propagandaları önlemeye çalışmıştır.¹¹⁴ İstanbul'un işgalini müteakip Esat Paşa'nın tutuklanıp Malta'ya sürülmesinden sonra çalışmalarına son veren Cemiyet'in üyelerinden bir kısmı Anadolu'ya geçip Müdafaa-i Hukuk hareketine katılarak Millî Mücadele'ye devam etmişlerdir.¹¹⁵

Siyasal faaliyetler kapsamında, siyasi partilerle birlikte siyasi gücün kullanılmasında İttihatçılarla güçlü bağları ve açık bir Türk milliyetçisi karakteri olan bir takım sosyal ve kültürel milli örgütler,¹¹⁶ 1918'den itibaren direniş hareketlerinde aktif rol oynamışlardır. Bu örgütler başta Türk Ocağı olmak üzere Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti ile Hilâl-i Ahmer'dir.¹¹⁷

Karakol Cemiyeti;¹¹⁸ Mondros Mütarekesi sonrasında İttihatçıları önce işgalcilerden korumak sonra memleketin işgalden kurtarılmasına yönelik vatandaşları silaha sarılmaya teşvik ve bir organizasyona bağlamak üzere vatani bir ayaklanma ve karşı koyma amacıyla,¹¹⁹ gizli bir korunma ve direniş grubu şeklinde ortaya çıkmıştır.¹²⁰ Cemiyet, devamında Anadolu'da başlatılan Millî Mücadele'yi destekleyen gizli bir kuruluşa dönüşmüştür.¹²¹

Emel Akal, doktora tezinde¹²² “*Karakolun nasıl ve kimler tarafından kurulduğuna ilişkin pek çok çalışma bulunduğunu*” söyler. Cemiyetin ilk ve asıl kurucularının Kara

111 Alev Er, “Millî Mücadelede Siyasi Kuruluşları,” *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 4:1123.

112 Şerafettin Turan, “Kuruluş Savaşında Kongreler,” *Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Semineri*, (Ankara: TTK Basımevi, 1975), 149.

113 Mithat Sertoğlu, “Tarihimizde İlk Millî Kongre,” *BTTD*, (Eylül 1969): 8.

114 Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, cilt 1, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 135,136.

115 Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, cilt 2, 154.

116 Jacob M. Landau, *Panturkism in Turkey. A Study in Irredentism*, (London: 1981), 28-48; Zürcher, *Millî Mücadele'de*, 143-147,170; Turan, *Türk Devrim*, 270; Akşin, *100 Soruda*, 251.

117 Tanör, *Türkiye'de Yerel*, 57; Zürcher, *Millî Mücadele'de*, 143.

118 Karakol Cemiyeti ile ilgili bilgi için: Bkz. Mehmet Akif Bal “Millî Mücadelenin Gizli Teşkilatı: Karakol Cemiyeti (1918-1920),” *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 130, 256 (2022): 103-148; Fahri Can, “Karakol Cemiyeti Nasıl Kurulmuştu,” *Yakın Tarihimiz*, 4, 48 (1963): 258; Tevetoğlu, *Millî Mücadele*, 8.

119 Hasene Ilgaz, “Karakol Cemiyeti,” *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, 17, 1 (Ocak 1981): 11.

120 Ersin Müezzinoğlu, “Bir İttihatçı,” 291-295; Müezzinoğlu, “Savaş Kabinelerinin,” 121-138.

121 Müezzinoğlu, “Bir İttihatçı,” 292.

122 Emel Akal, “Millî Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki ve Bolşevizm,” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001), 149; Emel Akal, *Millî Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki ve Bolşevizm*, (İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2002), 153.

Vasıf, Refik İsmail, Baha Sait Beyler olduğu belirtilir.¹²³ Teşkilat-ı Mahsusa’ya¹²⁴ mensup ve İttihatçılardan oluşmuş olan cemiyetin isim babası Baha Sait, kurucuları ise Kara Vasıf, Kara Kemal ve Galatalı Şevket Beylerdir.¹²⁵

Enver Paşa ülkeden ayrılırken onun tarafından Teşkilatı Mahsusa Başkanlığı’na getirilen asker ve istihbaratçı Hüsametdin Ertürk’ün anlattıklarına göre, Talat Paşa ülkeyi terk etmeden evvel Kara Vasıf ve Kara Kemal Bey’e “*İttihatçılıkta sebat ederek, gizli bir örgütle birbirlerine bağlanma*” talimatı vermiş;¹²⁶ bu şekilde cemiyet kurulmuştur.¹²⁷

Müdafaa-i Hukuk doktrinine dayanan Cemiyet Nizamnamesi kapsamında hazırlanan eylem planları çerçevesinde¹²⁸ cemiyetin ilk faaliyeti yerel örgütleri birleştirmek olmuştur ve bir süre sonra İstanbul’daki Müdafaa-i Hukuk şubelerinin idaresi de cemiyete geçmiştir.¹²⁹ Cemiyetin askerî işleri Kemalettin Sami Bey tarafından icra edilirken, Anadolu ile muhaberatını Galatalı Şevket Bey, Kuvayı Milliye yanlısı aydınlar ile Anadolu arasındaki iletişimi ise Kara Vasıf Bey yürütmüştür.¹³⁰

Karakol Cemiyeti’nin işgal altındaki İstanbul’dan Anadolu’ya silah, cephane ve personel nakli ile birlikte istihbarat faaliyetlerinde Millî Mücadele’ye önemli hizmetleri olmuştur. Öyle ki; İtilaf Devletlerinin, Damat Ferit Paşa Hükûmeti ve suç ortaklarının, İngiliz Muhipleri gibi zararlı cemiyetlerin haince plan ve faaliyetleri günü gününe Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına bildirilmiştir.¹³¹

Hal böyle iken; Karakol Cemiyeti’nin bağımsız hareket ederek Millî Mücadele’yi sahiplenme girişimi, Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde yürütülen Heyet-i Temsiliye çalışmalarını tehdit etmeye başlamıştır.¹³² Bu kapsamda; özellikle Ankara’nın yanı sıra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının müsaade ve bilgisi olmadan Baha Sait Bey’in 11 Ocak 1920’de Bolşeviklerle teması ve anlaşması¹³³; Halil Paşa’nın İstanbul’dan, Nuri Paşa’nın ise Ardahan Kışlası İngiliz cezaevinden kaçırılması, Mustafa Kemal Paşa’yı

123 Hüsametdin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, haz. Samih Nafiz Tansu, (İstanbul: Sebil Yayınları, 1996), 204-205; Tevetoğlu, *Millî Mücadele*, 3-4; Mehmet Arif Bey, *Anadolu İnkılabı, Millî Mücadele Anıları (1919-1923)*, haz. Bülent Demirbaş, (İstanbul: Arba Yayınları, 1992), 70; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, (İstanbul: Temel Yayınları, 2000),414; Muharrem Giray, “İstanbul’un İşgalinde Gizli Bir Teşkilat, Karakol Cemiyeti,” *Yakın Tarihimiz*, 3,36 (1962):345.

124 İttihat ve Terakki ile bütünleşmiş ve onun alinyesinde belirleyici eylemlerde rol oynamış, bugünkü anlamda “Özel Kuvvetler” olarak tanımlanabilecek Teşkilatı Mahsusa’nın resmi bir örgüt olarak 1913’de bir İrade-i Seniyye ile kurulduğu ileri sürülmekle beraber bu iddia kanıtlanamamıştır. (Bkz. Tunaya, Türkiye’de Siyasi Partiler cilt 3, 273.)

125 Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 1992); Emel Akal, *Millî Mücadele’nin*, 154.

126 Ertürk, *İki Devrin*, 204-205.

127 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ile Mustafa Kemal’in Mektuplaşmaları*, (Ankara: TTK Basımevi, 1980), 308-309.

128 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859–1952)*, (İstanbul: Arba Yayınları, 1952), 521.

129 Bülent Çukurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yer Altı Çalışmaları*, (Ankara: Ardıç Yayınları, 1994), 29; Bülent Çukurova, “Kurtuluş Savaşında İstanbul Gizli Grupları,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 1,5 (Mart 1986): 519-526.

130 Cebesoy, *Millî Mücadele*, 414-415.

131 Tevetoğlu, *Millî Mücadele*, 17; Er, “Millî Mücadelede,” 1129; Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin*, 206; Mehmet Arif Bey, *Anadolu İnkılabı*, 70-72.

132 Çukurova, *Kurtuluş Savaşında*, 32.

133 Tevetoğlu, *Millî Mücadele*, 35; Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin*, 219; Selek, *Anadolu İhtilali*, 94.

Karakol Cemiyeti ilgili kati tedbirler almaya sevk etmiştir.¹³⁴ Cemiyet; bazı mensuplarının yanlış tutumu ve faaliyetlerinden dolayı kapatılmıştır. Heyet-i Temsiliye'nin kapatma emrine rağmen, İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgali ile yöneticileri tutuklanana dek cemiyet faaliyetlerini sürdürmüştür.¹³⁵ Cemiyetin daha sonra Zabitan ve Yavuz grupları ile faaliyetlerini müteakip¹³⁶ Ankara'ya bağlı Müdafaa-i Milliye Teşkilatı ile Mim mim (İstanbul Millî Müdafaa-i Milliye Grubu) yapıları kurulmuştur.¹³⁷ İstanbul'da, Teşkilat-ı Mahsusa'dan türetilen Mim mim Grubu da Anadolu'ya silah ve personel sevkiyatı ile istihbarat faaliyetleriyle Ankara Hükümeti'ne büyük destek vermiştir.¹³⁸

Karakol Cemiyeti, kimi zaman Millî Mücadele hareketine zarar verebilecek eylemlerine rağmen, Anadolu'ya silah, malzeme, personel nakli ile istihbarat paylaşımı gibi faaliyetleriyle millî harekete önemli katkı sağladığı değerlendirilmektedir.¹³⁹

Tevfik Çavdar, İttihatçıların Millî Mücadele'ye katkısını “*Millî Mücadele hareketinin İttihat ve Terakki üyelerinin üzerinde yükseldiğini söylemek yanlış olmaz, özellikle Müdafaa-i Hukuk'un oluşumunda İT'nin örgütçülüğü büyük rol oynamıştır.*” ifadesiyle dile getirmektedir.¹⁴⁰

Bu konuda Refik Halid'in “Minelbabilemihrab” adlı hatıralarında yer alan, dönemin Zaman gazetesinin sahibi Ahmet Şükrü Bey ile yaptığı bir konuşmasında millî direniş örgütlerindeki İttihatçı katkısı kapsamında, “*Çarenin Anadolu'ya çekilip mukavemet etmek gerektiğini, Hükümetin bu yönde tedbirlerini aldığını, dağ ve çete muharebesi için silah, cephane, teşkilatın hazır olduğunu*” belirten açıklamalarını, 1918 yılı Kasım'ında duyduğunu ve tam bir yıl sonra Anadolu'da Yunan ve İtilaf Devletlerine karşı çete mukavemetinin fiilen oluşturulduğunu söylemiştir.¹⁴¹ Söz konusu konuşma çerçevesinde Mevlânzâde Rıfât da “*Anadolu'da görülen teşkilatın çok evvel İttihat ve Terakki tarafından hazırlanmış olan tertibatın mahsulünden başka bir şey olmadığı*” tespitini yapmıştır.¹⁴²

Anadolu'da başlayan hareket; İtilaf Devletleri, özellikle İngilizlerce İttihatçı bir hareket olarak nitelendirilmiştir.¹⁴³ Millî Mücadele'nin başında hem İtilafçıların hem de İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'nin Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporlardan mili direnişin bir İttihatçı tertibi olduğuna inanılmakta¹⁴⁴ ve dış basında da aynı doğrultuda görüşlerin hâkim olduğu görülmektedir.¹⁴⁵

134 Çukurova, *Kurtuluş Savaşında*, 30-31.

135 Akal, *Millî Mücadele'nin*, 266.

136 Mehmet Akif Bal, “Millî Mücadelenin,” 1,3,148.

137 Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin*, 221.

138 Çavdar, *İttihat ve Terakki*, 93,123.

139 Ersin Müezzinoğlu, “Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar Üzerine Bir Değerlendirme,” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5, 8 (2016): 2913-2933.

140 Çavdar, *İttihat ve Terakki*, 123.

141 Refik Halid Karay, *Minelbabilemihrab*, (İstanbul: İnkılâb Kitabevi, 1992), 41.

142 Mevlânzâde Rıfât, *Türkiye İnkılâbının İç Yüzü*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2000), 258-259.

143 Osman Demirbaş, “İttihat ve,” 82.

144 Salahi R. Sonyel, “1919 Yılı İngiliz Belgelerinin Işığında Mustafa Kemal ve Mili Mukavemet,” *Türk Kültürü*, 7, 85 (Kasım 1969): 43.

145 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, (Ankara, TTK Yayınları, 1991), 168-171.

İngiltere Dışişleri Bakanlığı’nda Müsteşar Yardımcısı Sir Eyre Crowe, 29 Kasım 1919’da Paris’ten Dışişleri Bakanı Lord Curzon’a gönderdiği mektupta, Mustafa Kemal Paşa hareketinin İT komitesinin hareketinin aynısı olduğunu söylemektedir.¹⁴⁶ İstanbul’da Yüksek Komiser Amiral de Robeck de raporlarında “İttihatçıların evladi” diye ifade ettiği Mustafa Kemal Paşa’nın İttihatçılar ile iş birliği halinde olduğunu kabul ediyordu.¹⁴⁷

Bu anlayışla İtilaf Devletleri, İT muhalifleri ve Saray aracılığıyla İttihatçıları çeşitli suçlar istinat ettirmek suretiyle cezalandırarak Millî Mücadele’ye engel olmak için her türlü eyleme başvurmuşlardır. Bunlardan biri de Malta sürgünüdür. Millî Mücadele’ye katkı sağlama potansiyeli olan 1919 seçiminde Müdafaa-i Hukuk listelerinden Meclis-i Mebusan’a giren İttihatçıların büyük kısmı, İstanbul’un işgalini müteakip Mayıs 1919’da Malta’ya sürülmüşlerdir.¹⁴⁸

Anadolu halkının yurtseverlik duygularıyla işgalcilere karşı koyma girişimi, ilk aşamada İT örgütünün alt yapısına dayanan yerel örgütlenmelerle başlamıştır. Şimdi ise Milletçe var olma mücadelesi verebilmek ve söz konusu örgütlenmeleri birleştirerek eşgüdümü ve dayanışmayı sağlamak amacıyla, ortak hareket edebilme yeteneğini oluşturacak teşkilatlanmaya¹⁴⁹ ve hareketi tek bir hedefe kilitleyerek mücadeleyi omuzlayacak, saygın, başarılı bir komutana ihtiyaç vardı. Zira bu aşamada mücadele, sadece işgal kuvvetlerine karşı değil, işgalcilerin ülke içindeki işbirlikçileri ve yandaşlarına karşı mücadeleyi de içeriyordu. İşte bu maksadın gerçekleşmesi için halkın desteğini alarak ve örgütlenmeyi tüm yurda yayarak ulusça gayret birliği oluşturulması Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gerçekleşmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918’de Suriye cephesinden İstanbul’a döndüğünde ülkenin kurtuluşu için üç seçenek üzerinde konuşulduğunu gözlemlemişti. Bunlar; İngiltere’nin koruyuculuğu, Amerika’nın güdümü ve bölgesel kurtuluş yolları ile ilgiliydi.¹⁵⁰ Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta; Osmanlı Devleti’nin temellerinin çöktüğünü, ömrünün tükendiğini, Osmanlı ülkesinin parçalandığını, ortada bir avuç Türk’ün barındığı bir Ata Yurdu kaldığını, onun da paylaşılmaya çalışıldığını, bu durum karşısında kurtuluş reçetesinin “*Ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak*” olduğunu söylüyordu.¹⁵¹

146 Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, cilt 1, (Ankara: TTK Yayınları, 1973), 68; Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı*. 170.

147 Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu’da 1919-1921*, (Ankara: Kent Basımevi, 1981), 38; Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, (Ankara: TTK Yayınları, 1970), 64.

148 Malta Sürgünleri: Mart 1919-Ekim 1920 yıllarında İstanbul’un işgali sonrasında, işgal kuvvetlerince, işgale karşı direnişçileri devre dışı bırakmak amacıyla, 145 Türk Devleti adamı, asker, idareci, aydın Malta’ya sürüldü. Seçilen isimler, işgale karşı direnişi örgütlenme potansiyeli olan (İttihatçı) kişilerdi. Malta sürgünleri; Mayıs, Eylül ve Kasım 1921 tarihlerindeki kurtulma/fırar/karşılıklı değişim ile sona ermiştir. (Bkz. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 423-513; Selma Yel, “Malta Sürgünlerinin Mübadele Edilmesi,” *Askeri Tarih Bülteni*, 18, 35 (Ağustos 1993): 225.)

149 Bayram Sakallı, *Millî Mücadele’nin Sosyal Tarihi*, (İstanbul: İz Yayınları, 1997), 85.

150 Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981), 9.

151 Atatürk, 9.

Bu vizyon doğrultusunda, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde milli ihtilal¹⁵² başlamıştır. Erzurum ve Sivas Kongreleriyle ulusal bağımsızlık ve egemenlik hedefi ile ulusal siyasi birliğin ilk temelleri atılmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ye giden yolda siyasi ve hukuki düzenlemeleri içeren yol haritası belirlenmiştir.

Türk Devrimi'nin ilk aşamasını teşkil eden TBMM, son Osmanlı Meclisi'ndeki bir kısım İttihatçı milletvekilleriyle 1920 Nisan'ında yapılan seçimle gelen milletvekillerinden oluşmuştur.¹⁵³ TBMM içerisinde çok sayıda İttihatçı mebus vardı. Meclisteki ittihatçı sayısının Ardahan Mebusu Hilmi Bey tarafından kırk¹⁵⁴, Tevfik Çavdar'a göre seksen¹⁵⁵ olduğu belirtilmektedir.

4. Mustafa Kemal Paşa ve İttihatçılık

Millî Mücadele'nin önderi Mustafa Kemal Paşa ile lider kadrosunun büyük kısmı eski İttihatçılardır.¹⁵⁶ O dönem, Osmanlı Devleti dâhilinde daha yaygın bir teşkilat olan İTC'ye arkadaşları katıldığı için, Mustafa Kemal Paşa da 29 Ekim 1907'de kaydolmuştur.¹⁵⁷ İTC'nin gizli örgütlenme döneminde Kolağası rütbesindeyken katıldığı İT'nin ikinci kongresinde (Eylül 1909), askerlerin politikadan uzak kalma konusu başta olmak üzere İT'nin bazı politika ve yöntemlerine ilişkin asker liderlerini eleştirmiştir. Bu düşünce ve davranışları ile İTC yönetiminin anlayışına ters düşmesi nedeniyle cemiyetten uzak tutulmaya çalışılmasına rağmen, Mustafa Kemal Paşa, cemiyetten ayrılmamıştır.¹⁵⁸

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin başına geçip hem Babiali ve Saraya hem işgalci güçlere karşı uyguladığı akılcı politikalarla ulusal siyasi birliğin ilk temellerini atarken, milli hareketin karşılık bulduğunu gören İTC'nin eski liderleri, milli hareketin kontrolünü ve liderliğini ele geçirmek amacıyla siyasal entrikalarla Mustafa Kemal Paşa'yı saf dışı bırakmaya çalışmışlardır.¹⁵⁹

Erzurum ve Sivas Kongreleri döneminde Heyeti Temsiliye'nin siyasi liderliğini tehdit eden İttihatçıları çok yönlü problem çözme becerisi ile bertaraf eden Mustafa Kemal Paşa, esas zor günlerini 1920-1921 yıllarında yaşamıştır.¹⁶⁰ Batı'dan gelen Yunan

152 Aybars, *Türkiye Cumhuriyet*, 1.

153 Çavdar, *İttihat ve Terakki*, 123; Tark Zafer Tunaya, "İkinci Meşrutiyet Rejimi ve Atatürk," *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi* (1981): 114; Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, (Ankara: TTK Yayınları, 2004), 228.

154 Sami Sabit Karaman, *İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa*, (İstanbul: Arma Yayınları, 2002), 32.

155 Çavdar, *İttihat ve Terakki*, 124.

156 Zeki Çevik, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında İttihatçıların Tasfiyesi," *Yeni Türkiye Dergisi* 8, 44 (Mart-Nisan 2002): 496-509.

157 Kazım Nami Duru, *İttihad ve Terakki Hatıralarım*, (İstanbul: Sucuoğlu Matbaası, 1957), 13. (Kazım Karabekir, "İttihat ve Terakki Cemiyeti" kitabında, Mustafa Kemal Paşa'nın İTC'ye Şubat 1908'de 322 numaralı üye olarak kaydolduğunu belirtmektedir. Bkz. Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki*, 106.)

158 M.Münir Aktepe, "Atatürk'ün Sofya Ataşeliğine Kadar İTC ile Olan Münasebetleri ve Bu Hususla Alakalı Bir Belge," *Belleten* 38, 150 (1974): 263-294; Fethi Tevetoğlu, "Atatürk-İttihat ve Terakki," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 5, 15 (1989): 613-624; Çevik, "Cumhuriyetin İlk," 496-509.

159 Zürcher, *Millî Mücadelede*, 59.

160 Çevik, "Cumhuriyetin İlk," 496-509.

tehdidi ile birlikte içerideki muhalefetle uğraşırken, orduda halen itibarı kaybolmamış Enver Paşa ve yandaşlarıyla da mücadele etmiştir.¹⁶¹

Mustafa Kemal Paşa’nın önderliği konusunda iki ayrı grup olan İttihatçıların bir kısmı Mustafa Kemal Paşa ile kader birliği içindeyken, diğerleri Mustafa Kemal Paşa’ya karşı idiler. Karşı olan grupta da iki ayrı görüş mevcuttu. Karşı olan grubun bir kısmı ülke kurtuluncaya kadar Mustafa Kemal Paşa’yı desteklemek ve sonra ilk fırsatta onu düşürüp yönetime hâkim olmak istiyordu. Diğer kısım ise Enver Paşa’nın Anadolu’ya gelerek işin başına geçmesi için gizlice çalışıyordu.¹⁶² 13’üncü Fırka Kumandanı ve Kars Mutasarrıf Vekili Sami Sabit Paşa’nın aktardığına göre, Ardahan Mebusu Hilmi Bey “Azizim biz Büyük Millet Meclisi’nde birleşmiş ve dayanışan kırk İttihatçıyız; istediğimiz anda Mustafa Kemal’i alaşağı eder; Enver’i onun yerine geçirebiliriz, bunu yapmak için ise zamanı henüz uygun görmüyoruz” demiştir.¹⁶³

Bu mücadele içinde Mustafa Kemal Paşa, TBMM’de kendisine bağlı güvenilir mebuslardan oluşan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nu 10 Mayıs 1921’de kurmuştur.¹⁶⁴ Bu gruba dâhil olmayanlar ile Mustafa Kemal Paşa muhalifleri tarafından ise Temmuz 1922’de ikinci grup kurulmuş¹⁶⁵ ve böylece Meclis’te iki farklı grup oluşmuştur. Bu muhalefet Birinci Meclis 15 Nisan 1923’te kapanana dek devam etmiştir.¹⁶⁶

Söz konusu muhalefetin; Talat Paşa’nın ölümünden (Mart 1921) ve özellikle 1922 yılının mayıs ayından itibaren gerek Malta’dan sürgünden dönen gerekse Mütareke’yi müteakip Avrupa’ya kaçan İttihatçıların Anadolu’ya dönüşlerinden sonra oluştuğunu değerlendirmek uygun olur.¹⁶⁷

Meclis’teki bu muhalefetten ilham alarak Karakol Cemiyeti kurucularından ve sürgünden dönen Kara Kemal liderliğinde toplanan 1923’teki kongrelerinde, İTF’yi rol kapmaya yönelik yeniden canlandırılma çalışmaları¹⁶⁸ yapılması üzerine Mustafa Kemal Paşa’nın müdahalesiyle İttihatçılar, Müdafaa-i Hukuk Grubu listelerinden İkinci Meclis (Temmuz 1923) seçimlerine girip milletvekili seçilmişlerdir. Bu seçimlerde Müdafaa-i Hukuk Grubu seçimlerden büyük bir zaferle çıkmıştır.¹⁶⁹

“Ulusal gücü etken ve ulusal buyrumu egemen kılmak temel ilkedir.”¹⁷⁰ esasına dayanan bir egemenlik anlayışıyla hareket eden Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde,

161 Millî mücadelenin başarısından faydalanarak Anadolu’ya gelip millî mücadele liderliğini ele geçirmeye çalışan Enver Paşa’nın Batum’da taraftarları ile Anadolu’da inisiyatif alma çabaları, Sakarya Savaşı zaferi ile Eylül 1922’de son bulmuştur. (Bkz. Sami Sabit Karaman, *Trabzon ve Kars Hatıraları, İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa*, (İzmit: Arma Yayınları, 1949.)

162 Selek, *Anadolu İhtilali*, 575; Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti*, 305-306.

163 Karaman, *İstiklal Mücadelesi*, 32.

164 Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet (İkinci Grup)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 91.

165 Demirel, 229-233.

166 Çevik, “Cumhuriyetin İlk,” 496-509.

167 Esmâ Torun Çelik, “Mondros Mütarekesi’nden II. TBMM Seçimlerine İttihat ve Terakki Fırkası’nı Canlandırma Teşebbüsleri ve İttihatçılık Tartışmaları,” *Tarih ve Günce Dergisi* 12 (2023/Kış): 203-267.

168 Çelik, 203-267.

169 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1930)*, (Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1978), 164-165.

170 Atatürk, *Söylev*, 47.

sivil ve askeri kesimin oluşturduğu toplumun geniş bir kesimini kapsayan Millî Müdafaa-i Hukuk Grubu, Millî Mücadele döneminde olduğu gibi farklı kesimlerle uzlaşmacı tutumunu, Türkiye'nin yeni siyasal organizasyon sürecinde de sürdürmüş ve zamanı geldiğinde sonuç odaklı hareket etmiştir.¹⁷¹

Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa, bir yandan yurtseverliğinden şüphe duymadığı İttihatçı kadro ve teşekküllerden istifadeye çalışmış, bir yandan da milli hareketin ittihatçı damgası yemesinden özenle kaçınmıştır.¹⁷² Ayrıca süreç içerisinde İttihatçılara karşı ihtiyatlı ve dikkatli davranarak onları kontrol altında tutmaya çalışmış; milli hareketin liderliği noktasında da onlarla kimi zaman açık, kimi zaman gizli bir liderlik mücadelesi vermiştir.¹⁷³

Genç Cumhuriyet kadrolarının oluşturulmasına yönelik Malta sürgünlerinin kurtarılması ve yurda getirilmesi girişimi, TBMM nezdinde İttihatçılara verilen değeri vurgulamaktadır. Bu kapsamda ayrıca Ankara Hükümeti tarafından 27 Haziran 1921'de sürgünlere maaş bağlama kararı alınması ve buna karşı verilen Meclis Önerge'sine Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği cevap¹⁷⁴ İttihatçılara sahip çıkması bakımından önemlidir.

İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin gizli organizatörü Rahip Frew'in İT'yi suçlamalarına karşılık, Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı "*Ben İttihat ve Terakki'nin mümessili değilim! Fakat müsaadenizle söylemeliyim ki İttihat ve Terakki vatanperver bir cemiyet idi. Başlangıcından çok zaman sonrasına kadar ben de bu cemiyet içinde bulundum. Cemiyet hiçbir vakit sizin bu tezyiflerinize hak verecek bir mahiyet almamıştır. Çok kusurları ve yanlışları olabilir, ama vatanseverliği münakaşaların üstündedir.*"¹⁷⁵ olmuştur.

5. Cumhuriyet Döneminde İttihatçılar (1922-1926)

Müdafaa-i Hukuk Grubundaki İttihatçıların farklı düşünsel hareketlerine rağmen Millî Mücadele, Mustafa Kemal Paşa'nın uzlaşmacı tavrı ile TBMM'ye dayanarak mücadeleyi yürüten Müdafaa-i Hukuk Grubunun¹⁷⁶ başarısı ile sonuçlanmıştır. Artık Türk

171 Sabri Sürgevil, "İttihat ve Terakki'den Millî Mücadele'ye," *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* 1, 2 (1992): 329-338.

172 Falih Rıfık Atay, *Çankaya*, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 1968), 398.

173 Müezzinoğlu, "Millî Mücadele," 2913-2933.

174 "*Vatana ve amal-i millete merbut ve hizmetleri müşahede edilen zevata her nerede olursa olsun onların vazife-i vakitlerini hatırladıkları gibi hükümet-i milliyenin de bu hatıra-i mukaddese ashabını düşünmesi bir vazife-i mühimmedir. Ve istihdaf edilen bu gayeye mebnidir ki mebusan-ı kiramdan bazı zevat men'i yed-i ihtiyarlarında olmayan esbab-ı mücbire ve mania dolayısıyla bir müddet buraya gelmeye muvaffak olmadıkları halde muhassasatı tediyeye olunmuştur. Ve bu cümleden olarak vatana merbut amal-i milliyeye hizmetleri sebebiyle İngilizler tarafından tevkif olunarak bilahare de fiilen ve kaalen ve kalmen hizmet-i vataniyeden mahrum bırakılmak emeliyle Malta'ya gönderdikleri zevata hiç olmazsa efrad-ı atlelerinin emr-i maişetlerinde bir yardım olmak üzere bunlar meyanında ma'zûlîn ve mütekaidin olanların maaşlarının İstanbul tarihi kat'larından itibaren buraca tediyesi...*". (Bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Dosya No: 1446, Fon Kodu.30.10.00, Yer No: 143.25. 6, Belge Tarihi: 1.1.1922.)

175 Falih Rıfık Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, (İstanbul: Sel Yayınları, 1955), 99.

176 Müdafaa-i Hukuk Grubu: Selek'e göre, Müdafaa-i Hukukçular büyük ölçüde ittihatçıydılar. (Bkz: Selek, *Anadolu İhtilali*, 94) Sami Sabit Karaman da TBMM içerisinde de çok sayıda ittihatçı olduğunun altını çizmektedir. (Bkz: Karaman, *İstiklal Mücadelesi*, 32).

Devrimi’nin temelini oluşturacak millî devletin teşkiline yönelik üstyapı kurumlarının inşasına, saltanat ve hilafetin kaldırılmasına, eğitim, hukuk ve kültür devrimlerine sıra gelmiştir. Ancak Türk Devrimi’nin gerçekleşmesi için atılacak adımlar konusunda, Millî Mücadele’nin bazı önde gelen komutanlarının itiraz etmeleri, her fırsatta ayak sürümleri, eskiye dönüş arzuları, Mustafa Kemal Paşa ile aralarında düşünsel farklılıklar meydana gelmesine,¹⁷⁷ bu da siyasi üstünlük alma mücadelesine neden olmuştur.

Cumhuriyet’in ilanından sonra İttihatçıları iki olayın içinde görüyoruz. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşu ve Mustafa Kemal Paşa’ya karşı yapılan İzmir Suikastı girişimidir.¹⁷⁸

Cumhuriyet’in ilanından hemen sonra gerçekleştirilen devrim hareketleri, geleneksel yapıyı koruma anlayışındaki muhalif grubu bir araya getirmekteydi.¹⁷⁹ Bunun yanı sıra Millî Mücadele’nin başından beri içinde olan eski liderler, temel siyasi kararların alınmasında kendi görüşlerinin alınmadığı ve dışlandıkları hissiyle, meclis içerisinde güçlü bir muhalif yapının belirmesine sebep oldular.¹⁸⁰ Böylece bu muhalif kesim, başta eski İttihatçılar olmak üzere bir araya gelerek Kazım Karabekir liderliğinde 17 Kasım 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)’ni kurdular.¹⁸¹ Meclis içerisinde iki partinin varlığı ile birbirine zıt fikirler ortamı doğal olarak gerginleştiriyordu.

Bu dönemde, Milletler Cemiyeti Musul sorunu ile ilgili bölgede inceleme yaparak raporunu hazırlamak üzereyken; Şubat 1925’de doğu illerinde Şeyh Said ayaklanması ortaya çıkmıştır.¹⁸² Ayaklanmanın Mart ayında güney doğu bölgesinde yayılması, Cumhuriyet rejimine karşı önemli bir varoluşsal tehdit oluşturduğundan, güvenlikleştirme sürecinde hükümete büyük yetkiler veren ‘Takriri Sükûn Kanunu’ Meclis tarafından süratle onaylanarak İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.¹⁸³ Bu Kanuna göre, “*Memleketin asayişini ve emniyetini ihlale yönelik her türlü teşkilat, tahrikât, teşebbüsât ve neşriyat Cumhurbaşkanının emriyle men edilebilir.*”¹⁸⁴ idi. 27 Nisan’da Şeyh Said’in yakalanması ile birlikte ayaklanma sona erdirildi. TCF ise ayaklanmayı desteklediği ve dini kullandığı gerekçesiyle 3 Haziran’da İstiklal Mahkemelerinin aldığı bir karar ile¹⁸⁵ 5 Haziran 1926’da¹⁸⁶ kapatıldı.

177 Doğan Avcioğlu, *Türkiye’nin Düzeni I*, (İstanbul: Tekin Yayınları, 1976) 315-324.

178 Semih Yalçın, “Mustafa Kemal Paşa’nın İttihatçılığı,” *Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları*, (29 Eylül 2017): 245-262.

179 Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017), 71.

180 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015), 68.

181 Zürcher, *Millî Mücadelede*, 251.

182 Bilal N.Şimşir, *Kürtçülük (1787-1923)*, (İstanbul: Bilgi Yayınları, 2007), 95; İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları cilt 1 (1920-1945)*, (Ankara: TTK Yayınları, 2000), 313.

183 Ali Şahin İşleyen, *Atatürk Dönemi Türkiye’inde Tehdit Algılamaları Güvenlik (Leştirme) Dışlaştırma Çerçevesinden Üç Olay*, (Ankara: Barış Kitap, 2023), 258.

184 Vahdettin Engin, *Hesaplaşma*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011), 27.

185 Yavan, “İttihatçılar ve,” 97-116.

186 Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 248.

TCF'nin kapatılması, İT'nin meşruti yönetimden Cumhuriyet'e miras bıraktığı otoriter yönetim geleneğinden gelen İttihatçılar arasında ihtilal düşüncelerinin canlanmasına neden olmuştur. Öyle ki bu düşünce TBMM'deki muhalif İttihatçıları Mustafa Kemal Paşa'ya suikast düzenleme fikrine kadar götürmüştür.

1926 yılı İzmir Suikastı, İttihatçıların 1902 Birinci Jön Türk Kongresi itibariyle uygulamaya koyduğu iktidarı ele geçirmeye yönelik şiddet politikasına ilişkin ihtilalci düşüncenin eyleme dökülmüş halidir.¹⁸⁷ Türk Devrimi'nin mimarı Mustafa Kemal Paşa'ya karşı düzenlenen bu suikast girişimine ilişkin 18 Haziran 1926'da başlayan sorgulamaların ilk duruşması 26 Haziran 1926'da¹⁸⁸ görülmüş ve dava 26 Ağustos 1926'da¹⁸⁹ İzmir ve Ankara İstiklal Mahkemelerinin aldığı karar ile tamamlanmıştır.

1926 davalarının “*siyasal bir temizlik hareketi*” niteliği taşıdığını söyleyen Eric Jan Zürcher, davanın doğrudan İttihatçılara karşı temizlik hareketi olmadığını, büyük ölçüde eski İttihatçılardan oluşan üç ayrı gruba yönelik olduğunu vurgulamaktadır.¹⁹⁰ Tarık Zafer Tunaya ise söz konusu davanın; TBMM içinde, İkinci Grupla İttihatçılar arasındaki başlayan daha sonra TCF'ye eklenen ve İzmir Suikastı'ne varan ilişki çerçevesinde, İT'nin yanlış ve zararlı yöntemlerinin yargılanması şeklinde cereyan ettiğini ve bahse konu olan ilişkinin 1926 yılında noktalandığını; böylece Meşrutiyet'in en büyük siyasal kuvvetinin Cumhuriyet rejimi içinde kati olarak tasfiye edilmiş olduğunu ifade etmektedir.¹⁹¹

187 Yavan, “İttihatçılar ve,” 97-116.

188 Zürcher, *Milli Mücadelede*, 267.

189 Yavan, “İttihatçılar ve,” 97-116.

190 Zürcher, *Milli Mücadelede*, 282-285. (Söz konusu gruplar şunlardır: 1.Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası; 2.İstanbul'da 1923'teki 'kongrelerinde partilerini canlandırdıkları düşünülen İttihat ve Terakki liderleri; 3. Enver Paşa'nın 1921'de Anadolu'ya dönmesi için çaba harcayan İttihatçılar.)

191 Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, cilt 3, 596-597.

Sonuç

Halk tabanlı değil, bir liderler hareketi olan İttihatçılık hareketi, Meşrutiyet’in ilanına ön ayak olarak çağdaşlık yolunda millî egemenliğe geçişin ilk adımının atılmasını sağlamıştır. Devamında yurdun temel sorunlarına çözüm getirecek bir programa sahip olmaması nedeniyle, ilk başta iktidardan uzak durup ülkeyi yönetmekten çekinmişler; 1913’ten itibaren fırkalaşarak ihtilalci ruh ile iktidarı ele geçirmişlerdir.

İktidar döneminde Osmanlı Devleti’nin çöküşünü durduracak devrimci ve milliyetçi köklü değişiklikler yerine, daha çok ya dış devletlerin baskısı ya da bürokratların isteğiyle gerçekleştirilen reformlar, halk arasında destek bulmamıştır.

Meşrutiyetçilerden Cumhuriyetçilere, reformistlerden darbecilere, âdemimerkeziyetçilerden üniter devletçilere, tüm fikirleri içinde barındıran İttihatçılar; önce Kuvayı Milliye, devamında Müdafaa-i Hukuk döneminde, güçleri ve görüş ufukları oranında yer almışlar ve değişik platformlarda kendilerine göre faaliyet göstermişlerdir.

İttihatçılar; Millî Mücadele dönemi öncesi, işgallere karşı seferber olan halkın örgütlenmesini sağlayarak Anadolu’da millî direniş hareketinin ilk tohumlarını atmışlardır. Milliyetçi ve memleketçi bakış açısı ile Millî Mücadele safhasında da yeraltı faaliyetleri ile bu mücadelenin gelişimine katkı sağlamışlardır. Bununla birlikte “Millî İktisat” politikaları ile devletin üniter bir yapıya yönelişini temin ederek Cumhuriyet’in alt yapısını oluşturmuşlardır.

Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e giden yolda İttihatçıların rolü yadsınamaz; ancak bu rol belirleyici bir özellik taşımamaktadır. Millet olma serüveni olan Türk Devrimi’nin yaratılmasında yaşamsal rol Kemalist harekete aittir. Tekçi bakış açısıyla sınırlı kalan ihtilalci İttihatçı bakış açısı, çok yönlü devrimci bakış açısı olan Kemalist bakış açısına ayak uyduramaması nedeniyle, 1926 yılı itibarıyla tasfiye edilmiştir.

Kaynakça

1. Araştırma Eserler

- Atatürk, Mustafa Kemal. *Söylev*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981.
- Ahmad, Feroz. *İttihat ve Terakki*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.
- Ahmad, Feroz. *Jön Türkler Osmanlı İmparatorluğu'nu Kurtarma Mücadelesi 1914-1918*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2020.
- Ahmad, Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015.
- Akal, Emel. *Millî Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki ve Bolşevizm*. İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2002.
- Akmeşe Handan Nezir. *The Birth of Modern Turkey*. Londra: IB Tauris, 2005.
- Akşin, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, cilt 1. Ankara: İş Bankası Yayınları, 1998.
- Akşin, Sina. *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: İmge Kitabevi, 2006.
- Akşin, Sina. *31 Mart Olayı*. Ankara: İmge Kitabevi, 2015.
- Akşin, Sina. *Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, cilt 1. İstanbul: Yenigün Yayınları, 1997.
- Akşin, Sina. *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: Gerçek Yayınları, 1980.
- Aktolga, Münir R. *İttihatçılık Nedir?* Ankara: Alter Yayınları, 2024.
- Arslan, Emir Şekip. *Şehit Enver Paşa ve Arkadaşları*. çeviren Aziz Akpınarlı. Samsun: İl Matbaası, 1948.
- Arif Bey, Mehmet. *Anadolu İnkılabı, Millî Mücadele Anıları (1919-1923)*. Haz. Bülent Demirbaş. İstanbul: Arba Yayınları, 1992.
- Atay, Falih Rıfki. *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*. İstanbul: Sel Yayınları, 1955.
- Atay, Falih Rıfki. *Çankaya*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 1968.
- Avcıoğlu, Doğan. *31 Mart'ta Yabancı Parmağı*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013.
- Avcıoğlu, Doğan. *Türkiye'nin Düzeni I*. İstanbul: Tekin Yayınları, 1976.
- Aybars, Ergün. *Türkiye Cumhuriyet Tarihi I*. İzmir: DEÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, 1998.
- Bayar, Celal. *Ben De Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş*, cilt 1. İstanbul: Sabah Yayınları, 1997.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik. *Atatürk Anadolu'da 1919-1921*. Ankara: Kent Basımevi, 1981.

- Birinci, Ali. *Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Cebesoy, Ali Fuat. *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Temel Yayınları, 2000.
- Çavdar, Tevfik. *İttihat ve Terakki*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Çukurova, Bülent. *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yer Altı Çalışmaları*. Ankara: Ardıç Yayınları, 1994.
- Demirel, Ahmet. *Birinci Mecliste Muhalefet (İkinci Grup)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Duru, Kazım Nami. *İttihad ve Terakki Hatıralarım*. İstanbul: Sucuoğlu Matbaası, 1957.
- Engin, Vahdettin. *Hesaplaşma*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.
- Erdinç, Erol Şadi. *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Yargılamaları*, cilt 1. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2018.
- Ergun, Ferdan. *II. Meşrutiyet’i Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Ertürk, Hüsamettin. *İki Devrin Perde Arkası*. Haz. Samih Nafiz Tansu. İstanbul: Sebil Yayınları, 1996.
- Goloğlu, Mahmut. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017.
- Hanioğlu, M. Şükrü. *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.
- İnalcık, Halil. *Millî Mücadele Tarihi (1908-1923)*. İstanbul: Kronik Kitap, 2022.
- İşleyen, Ali Şahin. *Atatürk Dönemi Türkiye’inde Tehdit Algulamaları Güvenlik (Leştirme) Dışlaştırma Çerçevesinden Üç Olay*. Ankara: Barış Kitap, 2023.
- Jaeschke, Gotthard. *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri*. çeviren Cemal Köprülü. Ankara, TTK Yayınları, 1991.
- Jaeschke, Gotthard. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*. Ankara: TTK Yayınları, 1970.
- Karabekir, Kazım. *İstiklal Harbimiz*, cilt 1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Karabekir, Kazım. *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023.
- Karaca, Taha Niyazi. *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*. Ankara: TTK Yayınları, 2004.
- Karaman, Sami Sabit. *Trabzon ve Kars Hatıraları, İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa*. İzmit: Arma Yayınları, 1949.
- Karaman, Sami Sabit. *İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa*. İstanbul: Arma Yayınları, 2002.

- Karay, Refik Halid. *Minelbabilelmihrab*. İstanbul: İnkılâb Kitabevi, 1992.
- Karpat, Kemal. *Studies on Ottoman Social and Political History*. Boston: Brill, 2002.
- Karpat, Kemal. *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Kieser, Hans-Lukas. *Talat Paşa: İttihatçılığın Beyni ve Soykırımın Mimarı*. çeviren Ayten Alkan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Kuran, Ahmet Bedevi. *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000.
- Landau, Jacob M. *Panturkism in Turkey. A Study in Irredentism*. London: 1981.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. çeviren Metin Kıratlı. Ankara: TTK Yayınları, 1993.
- Mardin, Şerif. *The Genesis of Young Ottoman Thought, A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*. Princeton: N.J. Princeton Universty Press, 1962.
- Pehlivanlı, Hamit. *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 1992.
- Petrosyan, Yuriy Aşatoviç. *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*. çeviren Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu. İstanbul: Bilgi Yayınları, 1974.
- Ramsour, Ernest Edmondson. *Genç Türkler ve İttihat Terakki 1908 İhtilali'nin Hazırlık Dönemi*. çeviren Hacasan Yüncü. İstanbul: Kayihan Yayınları, 2009.
- Rıfat, Mevlânzâde. *Türkiye İnkılâbının İç Yüzü*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2000.
- Rıza, Ahmed. *Anılar*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 2001.
- Sakallı, Bayram. *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi*. İstanbul: İz Yayınları, 1997.
- Selek, Sabahattin. *Anadolu İhtilali*. İstanbul: Burçak Yayınları, 1968.
- Sonyel, Salahi R. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, cilt 1. Ankara: TTK Yayınları, 1973.
- Sorgun Taylan, *İttihat ve Terakki Devlet Kavgası*. İstanbul: Beyaz Balina Yayınları 2001.
- Soysal, İsmail. *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, cilt 1, (1920-1945). Ankara: TTK Yayınları, 2000.
- Şakir, Ziya. *İttihat ve Terakki-II Nasıl Yaşadı*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2014.
- Şimşir, Bilal N. *Kürtçülük (1787-1923)*. İstanbul: Bilgi Yayınları, 2007.
- Şimşir, Bilal N. *Malta Sürgünleri*. İstanbul: Bilgi Yayınları, 2009.
- Tanör, Bülent. *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*. İstanbul: Yenigün Yayınları, 1998.
- Tansu, Samih Nafiz. *İki Devrin Perde Arkası*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2011.

- Tekeli İlhan ve Selim İlkin. *Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ile Mustafa Kemal’in Mektuplaşmaları*. Ankara: TTK Basımevi, 1980.
- Tekir, Süleyman. *İttihatçılık Doğuş*. İstanbul: Kronik Kitap, 2023.
- Tekir, Süleyman. *İttihatçılık İktidar*. İstanbul: Kronik Kitap, 2024.
- Temo, İbrahim. *İttihat ve Terakki Anılarım*. İstanbul: Alfa Basım Yayınları, 2013.
- Tevetoğlu, Fethi. *Millî Mücadele Yıllarında Kuruluşlar*. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- Toprak, Zafer. *Türkiye’de Millî İktisat (1908-1918)*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019.
- Topuz, Hıfzı. *100 Soruda Basın Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınları, 1973.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859–1952)*. İstanbul: Arba Yayınları, 1952.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasi Partiler cilt 1 (II. Meşrutiyet Dönemi)*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasi Partiler cilt 2 (Mütareke Dönemi)*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1999.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasi Partiler cilt 3 (İttihat ve Terakki)*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989.
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1930)*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1978.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi*, cilt 1. Ankara: Bilgi Yayınları, 1991.
- Vardar, Galip. *İttihad ve Terakki İçinde Dönenler*. Haz. Samih Nafiz Tansu. İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2003.
- Yalçın, Edip Semih. *Mustafa Kemal Paşa’nın İttihatçılığı, Türkler cilt 13*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Zürcher, Erik Jan. *Bir Ulusun İnşası*. çeviren Lütfi Yalçın. Ankara: Akılçelen Kitapları, 2015.
- Zürcher, Eric Jan. *Millî Mücadele’de İttihatçılık*. çeviren Nüzhet Salihoğlu. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1987.
- Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

2. Makaleler

- Aktepe, Münir. “Atatürk’ün Sofya Ataşeliğine Kadar İTC ile Olan Münasebetleri ve Bu Hususla Alakalı Bir Belge.” *Bellekten* 38, 150 (1974): 263-294.
- Arslan, Bahar. “Mütareke Döneminde İttihatçılık: İzmir’de Teceddüt Fırkası (11 Kasım 1918-5 Mayıs 1919).” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 20, 40 (2020-Bahar): 351-375.

- Bal, Mehmet Akif. "Milli Mücadelenin Gizli Teşkilatı: Karakol Cemiyeti (1918-1920)." *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 130, 256 (2022): 103-148.
- Baykal, Hülya. "Milli Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa İle Cemal Paşa Arasındaki Yazışmaları." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 14 (Mart 1989): 439.
- Bingöl, Abdülhakim. "İttihat ve Terakki Cemiyeti, Faaliyetleri Üzerine Türkiye'de Yazılmış Tezler Bibliyografyası." *Tarih ve Tarihçi* 3,1 (Haziran 2024): 1-12.
- Çelik, Esmâ Torun. "Mondros Mütarekesi'nden II. TBMM Seçimlerine İttihat ve Terakki Fırkası'nı Canlandırma Teşebbüsleri ve İttihatçılık Tartışmaları." *Tarih ve Günce Dergisi* 12 (2023/Kış): 203-267.
- Çevik, Zeki. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında İttihatçıların Tasfiyesi." *Yeni Türkiye Dergisi* 8, 44 (Mart-Nisan 2002): 496-509.
- Çukurova, Bülent. "Kurtuluş Savaşında İstanbul Gizli Grupları." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 1,5 (Mart 1986): 519-526.
- Er, Alev. "Milli Mücadelede Siyasi Kuruluşları." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 4:1123. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Giray, Muharrem. "İstanbul'un İşgalinde Gizli Bir Teşkilat, Karakol Cemiyeti." *Yakın Tarihimiz* 3,36 (1962):345.
- Günay, Nejla. "İttihatçıların Türkleştirme Siyasetiyle İlgili İddialar ve Tarih Yazımındaki Çelişkiler." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 30, 88 (Mart 2014): 115-158.
- İlgaz, Hasene. "Karakol Cemiyeti." *Tarih ve Edebiyat Mecmuası* 17, 1 (Ocak 1981): 11.
- Kaan, Oğuz. "Türk Siyasi Tarihi'nde Jön Türk Kongreleri." *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi* 3,4 (2019): 1-19.
- Koçal, Vedat. "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Otoriter Yönetim Geleneğinin Sosyo-Ekonomik Kökleri: İttihatçılığın Sosyo-Ekonomik Temelleri Üstüne Bir Çözümleme Denemesi." *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi* 6,2 (2013): 244-258.
- Müezzinoğlu, Ersin. "Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar Üzerine Bir Değerlendirme." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5, 8 (2016): 2913-2933.
- Müezzinoğlu, Ersin. "Savaş Kabinelerinin Sorgulanmalarına Göre Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına Girişi." *History Studies* 7,1 (Mart 2015): 121-138.
- Örs, Orhan. "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 51(Bahar 2013): 679-716.
- Sertoğlu, Mithat. "Tarihimizde İlk Milli Kongre." *BTTD* (Eylül 1969): 8.
- Sonyel, Salahi R. "1919 Yılı İngiliz Belgelerinin Işığında Mustafa Kemal ve Milli Mukavemet." *Türk Kültürü* 7, 85 (Kasım 1969):

- Sürgevil, Sabri. “İttihat ve Terakki’den Millî Mücadele’ye.” *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* 1, 2 (1992): 329-338.
- Tevetoğlu, Fethi. “Atatürk-İttihat ve Terakki.” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 5, 15 (1989): 613-624.
- Tunaya, Tarık Zafer. “İkinci Meşrutiyet Rejimi ve Atatürk.” *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi* (1981): 114.
- Turan, Şerafettin. “Kuruluş Savaşında Kongreler.” *Cumhuriyet’in 50. Yıldönümü Semineri*. Ankara: TTK Basımevi, 1975.
- Uzun, Hakan. “Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi.” *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 6,2 (2005): 145-162.
- Worringer, Renee. “‘Avrupa’nın Hasta Adamı’ mı, yoksa ‘Yakın Doğunun Japonyası’ mı?: Hamidiye ve Jön Türk Dönemlerinde Osmanlı Modernitesinin İnşası.” *Uluslararası Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 36, 2 (Mayıs 2004): 207-230.
- Yalçın, Semih. “Mustafa Kemal Paşa’nın İttihatçılığı.” *Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları* (29 Eylül 2017): 245-262.
- Yavan, Mehmet Kürşad. “İttihatçılar ve İzmir Suikastı.” *Türk Dünyası Araştırmaları* 118, 232 (Ocak-Şubat 2018): 97-116.
- Yel, Selma. “Malta Sürgünlerinin Mübadele Edilmesi.” *Askeri Tarih Bülteni* 18, 35 (Ağustos 1993): 225.

3. Tezler

- Akal, Emel. “Millî Mücadele’nin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki ve Bolşevizm.” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001.
- Demirbaş, Osman. “İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Millî Mücadele.” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999.
- Kocaoğlu, Bünyamin. “İttihat ve Terakki Fırkasının Dağılması.” Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003.
- Mehmetefendioğlu, Ahmet. “İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Hükümetleri ve İttihat ve Terakki.” Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1996.
- Müezzinoğlu, Ersin. “Bir İttihatçı Eğitimci Ahmet Şükrü Bey.” Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2012.

Extended Abstract

This study aims to examine the Unionist movement, which left its mark on Turkish history during the national struggle process leading to the new Republic of Turkey, which was established with the philosophy of national sovereignty and full independence from the collapse of the Ottoman Empire, and to reveal its contribution to the national struggle process.

In the environment that emerged in the 19th century, the Young Turk movement, which was the successor of the New Ottomans and took the first step in the transition from monarchy to constitutional government following the reform practices initiated to regain the former power of the Ottoman Empire, continued as the Unionist movement with the establishment of the Ottoman Union Society in 1889. The National Struggle process was initiated during the Armistice period that began with the defeat of the Ottoman Empire at the end of World War I and transformed into the Turkish Revolution that continued under the leadership of Mustafa Kemal Pasha.

One of the most critical and important periods of Ottoman history is the Union and Progress Society/Party period of 1908-1918. The emergence of new States along with the social and political developments in the Balkans and the Middle East, the collapse resulting from the Trablusgarp, Balkan and World War I and the dissolution of the Ottoman Empire... All of these occurred during the period when the Union and Progress was politically active.

With the wrong Policies of the Union and Progress Party, the Ottoman Empire entered World War I. The Unionists began to lose blood with this war. As a result of the defeats on the Ottoman fronts at the end of the war, the Armistice of Mudras was signed on October 30, 1918. This agreement was a death sentence for the Ottoman Empire. In its last congress on November 1-4, 1918, the Union and Progress Party decided to resign its current administrators and continue its Political life under the name of the Renewal Party with its new program. In the meantime, while the congress was continuing; Unionist leaders Talat, Enver, Cemal Pashas and Azmi, Bedri, Doctor Nazım, Bahaeddin Şakir, Cemal Azmi Beys, who did not see the possibility of staying in the country, left the country on the night of November 1/2, 1918. These leaders who left the country entered a different struggle outside.

With the Armistice of Mudras, while the Allied Powers occupied Anatolia, a national resistance movement began in Anatolia. During this period, the Unionists continued their political activities within the scope of the resistance movements with the Renewal Party and the National Congress Society, and their underground activities with the Karakol Society. The Karakol Society made important contribution to the National Struggle by transporting weapons, ammunition and personnel from İstanbul to Anatolia, as well as intelligence activities.

The Anatolian people's attempt to resist the invaders began with local organizations based on the organizational infrastructure of the Committee of Union and

Progress. Later, this organization was realized under the leadership of Mustafa Kemal Pasha to cover all of Anatolia.

The National Struggle began under the leadership of Mustafa Kemal Pasha, who landed in Samsun on May 19, 1919. The Erzurum and Sivas Congresses laid the first foundations of national independence and sovereignty with the goal of national Political unity, and a road map including political and legal regulations was determined on the way to the Grand National Assembly of Turkey (TBMM) opened in Ankara. The TBMM, which constituted the first stage of the Turkish Revolution, was composed of some Unionist deputies from the last Ottoman Assembly and deputies elected in April 1920.

The National Struggle, despite the different ideological movements of some Unionists, was successfully concluded with the conciliatory attitude of Mustafa Kemal Pasha. It was time to build the superstructure institutions for the establishment of the national state that would form the basis of the Turkish Revolution and the revolutions in education, law and culture. However, the objections of some commanders of the National Struggle regarding the steps to be taken for the realization of the Turkish Revolution and their desire to return to the past led to a struggle to gain Political superiority against Mustafa Kemal Pasha. In this context, we see the Unionists in two events after the declaration of the Republic. These are the establishment of the Progressive Republic Company and the İzmir Assassination attempt against Mustafa Kemal Pasha.

The Unionists movement, which was not people-based movement but a movement of leaders, pioneered the declaration of constitutionalism and ensured that the first step towards national sovereignty was taken on the path to modernity. Since they did not have a program that would solve the country’s fundamental problems, they initially stayed away from power and hesitated to govern the country. They became a party and seized power with a revolutionary spirit starting in 1913. During their time in power, instead of radical revolutionary and nationalist changes that would stop the collapse of the Ottoman Empire, the reforms that were mostly carried out either under pressure of foreign States or at the request of bureaucrats did not find support among the people.

The Unionists, who included all ideas from constitutionalists to republicans, from reformists to put schists, from decentralists to unitary statist, first took part in the Kuvayı Milliye, and then in the period of defence of rights, in proportion to their power and horizons and they operated on different platforms according to their own interests.

The Unionists; before the National Struggle, organized the people who were mobilized against the occupations and sowed the first seeds of the national resistance movement in Anatolia. With their nationalist and patriotic perspective, they contributed to the development of this struggle with their underground activities during the National Struggle. In addition, they established the infrastructure of the Republic by ensuring the state’s orientation towards a unitary structure with their “National Economy” policies.

The role of the Unionists on the path from the Constitutional Monarchy to the Republic cannot be denied. However, this role is not a determining feature. The vital role in the creation of the Turkish Revolution, which is the adventure of becoming nation, belongs to the Kemalist movement. The revolutionary Unionist perspective, which was limited to a monist perspective, was liquidated as of 1926 because it could not keep up with the Kemalist perspective, which was a multifaceted revolutionary perspective.

In this study, which covers the period from the establishment of the Ottoman Union in 1889 to the Izmir assassination in 1926, the Unionist movement in Turkey and its reflections on the National Struggle are examined chronologically under the titles of Entrance, the Union and Progress Society/Party, Unionists in the Constitutional Era (1908-1918), Unionists in the National Struggle (1918-1922), Mustafa Kemal Pasha and Unionism, Unionists in the Republican Era (1922-1926) and Conclusion.